

Від 1. серпня ц. р. ЗМІНА АДРЕСИ:

КИЇВ KYIW

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

1961

ТРАВЕНЬ
ЧЕРВЕНЬ

3

MAY
JUNE

4800 N. 12th ST., PHILADELPHIA 41, PA.

diasporiana.org.ua

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

UKRAINIAN
LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly
Publisher and Editor B. Romanenchuk, Ph.D.
Subscription: \$4.00 per year.
Single copy: \$0.70.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 3(66)

MAY-JUNE, 1961

Vol. XII

З М І С Т

1. М. Рубашов/Багряні тіні, продов.	1	10. Б. Курилас/Зоряне небо	34
2. Діма/Синові, У місті, де хмари...	14	11. О. Домбровський/До історії міського архіву Львова	35
3. В. Біляїв/Плач непророчий, Передчуття, Незнайома дівчина	15	12. В. Дорошенко/Шевченкіана в календарях (закінчення)	39
4. М. Сядньов/Із нових поезій	16	13. І. Боднарчук/До історії „Руських Атен“	43
5. Невідомий автор/Людина, пропаганда	18	14. П. Ковалів/Л. А. Будаховський	44
6. М. Кушнір/Деякі проблеми католицької повісті	20	15. Огляди й рецензії:	
7. М. Тарнавська/Чи й ти ішов...	24	І. К-ий/І. Боднарчук. Знайомі обличчя	46
8. Яр. Рудницький/Шевченкова мова	25	— Т. Шевчук. Пробудження духа	46
9. Б. Романенчук/За власну систему виховання	27	— Л. Полтава. 1709.	46
		16. Бібліографія	48

Пресфонд у 10-тиліття „Києва“

Л. Одежинська, Філадельфія \$2.00 Т. Безбородько, Філадельфія 1.00
В. Брикович, Філадельфія 1.00

Всім жертводавцям складаємо щиру подяку і просимо інших підтримати своїми датками наш журнал.

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

Михайло Рубашов / БАГРЯНІ ДНІ, повість (уривок)

(Продовження з попереднього числа)

Дуня густо гаптує з тонких ниток дрібні цяточки — одна в одну рівно, рівненько!

Уявляє, як пасуватиме до чужого тіла це шитво.

Думає-гадає, чи зможе вона коли-небудь одягти таке гарне плаття.

У гудовому вбранні зустріла б того юнака, якого сікли на стайні. Доля гірка і в неї, і в нього. Ну, а дівоче серце — хіба знає воно, коли завмре, заміміє від щастя, а коли заб'ється в незримих сітях почуття, гарячого, як жар.

Вже скоро закінчить роботу, одразу ж віднесе і, може, хоч здалеку вгледить, а то й стріне його десь там, у передпокої, на подвір'ї чи в стайні. Коней, мабуть, не доглянув як слід, от і шмагали бідолаху тоді немилосердно.

... Сумно Дуні: чого вона поспішала? Було б пізніше віднести готове плаття. А так ... Може, він поїхав кудись!?

Вертаючись від пані, Дуня дуже повільно іде через подвір'я, роздивляється, наче вперше тут, навіть у стайню зазирає, та марно.

От досада!

Вдома дівчина місця собі не знаходить.

Сумна-засмучена!

Мати співчутливо дивиться на неї:

— Може, нездужаєш? Коли б не наврочили ...

— Ні, матусю, це ... так собі. Сама не знаю ...

— Знайшли крамареву дочку? Не чула?

— Кажуть, у відталіні шукали. А під кригою ... хіба знайдеш! ...

— Грішниця, — тяжко зітхає мати, — упокій душі її ... Сходи, Дуню, до костела. Мене вже ноги не носять ... Молитовник на миснику ...

Перед костелом — ніби тирло людське.

Гнітуха безмовність.

Схилені голови.

Темний одяг.

Молитовники біля грудей — як завчасно заготовлені надмогильні плити. З позолотою написів і каймонок.

А тротуаром повільно крокують стражники. Погрозово подзвякують шаблі, і це ніби лякає людей — вони сунуть у костел, немов у велике сховище.

На вулицях затаєний неспокій. Похорони студента були багатолюдними. Проголошувались крамольні промови, лунали вільнодумницькі гасла, з натовпу чулись сміливі заклики ...

Бунтували бакалаври.

І от добунтувалися.

Тепер патруль за патрулем на всіх вулицях, наче зганяють матерей та батьків відмолювати гріхи своїх дітей.

Звідусіль тягнуться городяни до костела, несуть сюди і розпач, і горе, і кривду, і сум.

Дуня ходила до костела з матір'ю. А це сама в храмі стогонів та зітхань. Моторошно їй, самотній.

Сирота, вона почуває себе ніби подвійно осиротілою.

І особливо тривожно їй, коли орган, схлипнувши, веде протяжну мелодію, а потім розкотисто гримить над головами, здається, зриває високе склепіння.

Пропливає грізний рокіт, відлунням струшує стіни, повільно, хвиля за хвилею, спадає, і Дуня чує, як хтось поруч переводить подих.

Дівчина повертає голову.

Святий Ісусе, кого бачить вона!

Віддалік, за старенькою бабусею, що так гучно зітхнула, біля колони праворуч стоїть той юнак...

Він, він, він!

Сподівана несподіванка!

Але чому Дуня, заходячи до костела, не повернулася праворуч?!

Була б тепер поблизу нього, і, може, він помітив би її, упізнав би, хоч тоді, на ослоні під різками, його очі були затуманені і на них спадало густе каштанове волосся.

А зараз ці очі — чисті світло-сірі очі! — в подиві й замилюванні.

Ні, так не моляться.

Так мліють, до краю зворушені.

Так, як він, мабуть, стоять у пориві обійняти, охопити весь світ, злетіти разом із звуками музики у височінь, де творяться нові дива.

Дуні й самій здається, що над нею піднімається склепіння, маревом розливається кришталева просинь — знову велично плинуть протяжні мелодії органів.

Плунуть і легко підхоплюють її — стояла поруч із старенькою бабусею, а вже там, біля колони праворуч.

„Ось молитовник, візьми“, — хочеться шепнути йому.

Уста не слухаються.

А він ніяк не відірве погляду від Марії Магдалини — для нього це не ікона, а прекрасний портрет жінки у великій скорботі.

І все тут у чудесних, ніби скорботних барвах: розписи, фрески, скульптури...

Стіни проглядають темно-коричневим оксамитом, а музика, урочисто-сувора й велична, вивертає душу. Барви, здається, говорять мовою музики.

Згори крізь кольорові скельця високого напівкруглого вікна пробивається сонячне проміння, зогріває Марію Магдалину, і вона ніби оживає, виходить із золотої оправы, легко ступає в повітрі.

Засмучена, в каятті.

Наче сподівається, що повернеться втрачене назавжди.

Сяйво голубить її — таке ніжно-синювате, що, здається, в ньому розтанула небесна краплина.

Горять очі в Тараса. Як би він відтворив це сяйво? Чи так само засвітилися б барви з-під його пензля?

Барви, барви!

Небо в них і земля. Сонячний день і місячна ніч. Плескіт хвиль і шепіт

трав. Подих людський і думка. Таємниця мрії і неосяжність фантазії. Увесь широкий світ!

Ой барви, барви!

Вогонь Тарасового серця, пекельна мука душі, чарівна принада очей. Не на втіху полюбилися вони юнакові — на гострий біль і неспокій, на страждання, безсонні ночі, жадобу пізнань.

Швидше в якийсь куточок — малювати й малювати... Щоб ніхто не бачив, не заважав.

Тепер пан Енгельгардт заохочує до цього.

І Сидоркові вже немає ніякого діла до Тараса.

Шевченко повертається, але ніяк не рушить з місця. Кроку не може ступити до виходу. Ноги здаються прикутими.

Магдалина...

Може це вона й справді зійшла і стала перед ним — вже не сумна, не в безнадійній замрії, не в каятті.

Перепинила його.

Ще вродливіша. В ніжному сяйві. А які очі!...

Блискавка-згадка — і Тарас упізнає ту дівчину, яка вирвала різки з дужих Сидоркових рук.

Магдалина...

То врода картинна, краса живописна.

А це врода жива, і краса з усіх красот на світі. Земне сонце! Земне сяйво! Земне проміння — очі!

І голос — як мелодійна органна музика.

Дуня...

Що вона сказала?

Тарасові не сила озватися.

Дівчина теж не знаходить більше слів.

Мовчать обоє.

Опустили очі. Дивляться під ноги. А бачать одне одного — така зорюка уява у неї і в нього у цю хвилину.

І виходять мовчки. Коли завмирають серця, слова німіють на устах.

„Мабуть, на конюшні відлюднів, — з жалем думає Дуня. — З такого мовчуна навіть канчуками благань не вирвеш. Як його сікли, а він і не зойкнув“.

Тарас теж думає: „Я побачив її тоді, коли мене били різками. Хорошу, як Оксанка. І Оксаночка заступила б мене собою від ката“.

А невдовзі, вже на вулиці, Шевченко знову чує її голос, такий же тихий, мелодійний, справді як музика, але тепер зовсім виразний.

— Чого ти без молитовника? Ти... не тутешній?

— Я українець, — каже Тарас. — У нашій церкві... Без... молитовників...

Дуні досадно: отаке питає! Знає ж сама, ще тоді здогадалася — пан Енгельгардт приїхав з України, і Тарас звідти ж. Звичайно! Українською мовою говорить. Вона розуміє.

Думала про нього. Снила ним. Та, мабуть, завжди чомусь до першої плеканої в гарячих мріях зустрічі уявна розмова ніби квітчається трояндами, а в саму зустріч, здається, стеблами колючими стирчить, кострубата, жорстка. І голос не той, і слова не ті, і питання зовсім недоречні.

А Тарас?... Навіть похопитися голосом не може.

Перед Острою Брамою йому в око впадає ікона, і тільки тепер він мовить:

— Як Магдалина...

— Ні, Богородиця, — розуміє Дуня, що думає Тарас, і пояснює: — Перед нею шапки ламають. — Тоді додає: — А бакалаври... Так ті не скидають шапок.

— І Томаш? Він теж не вклонявся?

— Хто ж це?

— Бакалавр. — Вже тепер пояснює Шевченко. Так, як позавчора чув у Рустемовій майстерні. — Рустемів студент. Убито його. І якогось крамаря. Мовчанка.

От де буває Тарас! Хто в місті не знає Рустема? Бакалаври люблять його. Може, й Тарас, приїхавши з України, став бакалавром. Всі вони там зухвали. І Тарас... Тому, мабуть, і попав на стайню під різки. Як вона могла подумати — „конюх“! І все ж Дуня заздрила студентам: вони пізнають усякі науки.

Вчилась і вона. Тільки в господинській школі, у Варшаві. Та не довчилася. Помер батько. Горе та скрута погнали у Вільно, до тітки, старшої матеріної сестри. На листа відповіла згодою: мовляв, у тісноті, та не в обиді. А коли приїхали вони з матір'ю, скривилася. Сама бідненько живе за збанк-ротованим віленським панком, на навчання сина в університеті стягається, от нужда і посварила сестер надовго. Посварила й розлучила: в одному місті живуть, та не зустрічаються. Правда, тітчин син, двоюрідний Дунин брат, іноді забігає до них — добра душа в нього! А це вже, мабуть, півроку на очі не показується. Нездужає. Чи не захворів? Дуня боїться навідатися до нього — через тітку. Збирався він до Петербурга, в малярську академію. Чи не поїхав уже?

Не раз бувало: зупиниться Дуня перед університетом, у вікна дивиться, чи не вигляне брат. Погляд переводить на двері, а переступити поріг не сміє — це місце святіше за костел. До костела заходить вільно.

Тепер сміливішою стане: діждеться, коли в університеті кінчиться навчання, бакалаври йтимуть додому, і вона зустрічатиме як не брата, то Тараса.

Тарас... Та, може, він гордує нею? Бо вона лише швачка. От, ніби неохоче, відчепно говорить про того бакалавра, Томаша. Гадає, для нього низько розмовляти з нею про це? Ну, тоді вона сама скаже, що про товариша, хоч його вже й немає, треба знати краще.

— Його не вбито, а зарубано, — мовить Дуня, так ніби не однаково, як одібрано життя Томашу Геті.

— Так, так, — повторює Шевченко. — Зарубано...

— А дочка рішила крамаря.

— Рідна?

— Авжеж. Хіба не знаєш?

Ні, справді не знає.

А Дуня... Звідусіль дають роботу до її рук, з тим і чутки доносяться до її вух.

Тарас слухає дівчину, і з тих слів у його уяві постає картина.

Темна ніч. Вулиця — наче похмурий кривулястий мур. То там, то там гасне вогненний квадрат вікна. От вже тільки одне високе вікно блимає. Звідти звисає плетена драбинка. По ній спускається крамарева дочка. Томаш, син збіднілої литовської графині, підхоплює дівчину на руки. Так вони і замирають у довгому поцілунку. Поклялись поборитися наперекір батькові. А лихо чатує, підстерігає знадвору. Лютий крамар вибігає і студента — сокирою! Дочка — де в неї та шалена сила взялася! — вихопила сокиру і аж по обух вгородила батькові в груди. Чорне небо. Чорна відталила у Вілії. Над синюватою смугою криги височіє банкірів замок — відчужений, важ-

кий, у густому морозі, як одинокий гранітний стрімчак. Дівчина біжить до Вілії, кидається у відталину перед замком нелюба-банкيرا. Не скорилася ні йому, ні батькові.

Так от чий портрет малював Станіслав! Так от чому не прийшла тоді банкірова „наречена“ у майстерню!

Тарас засмучено дивиться на Дуню.

— Я позавчора бачив її...

— Позавчора? Де?

— На портреті...

— А-а-а!...

— У Яна Рустема... Ходімо до нього!

Шевченко говорить це так, немов Дуня разом з ним вже не раз була в майстерні Рустема і ніби не оце тепер, за час короткої Дуниної розповіді, а ще з дитинства подружили вони, стали як рідні й нерозлучні.

„Ходімо до нього...“ Щирі, безпосередні, прості слова! Так і змітають пил сумніву, що за кілька хвилин тому був запорошив її довірливі очі.

І сам він, Тарас, простий. Зовсім не такий, як синки вельможних панів. Дарма, що в панській одежі. Дуня не знає, що то Енгельгардт справив, посилаючи свого козачка до маляра.

Дуня піде з Тарасом хоч куди. Навіть до пекла! Тільки не зараз. Що подумає про неї незнайомий Рустем? Ні, хай іншим разом. Може, завтра, післязавтра... А тепер... Ось вже недалеко будинок, в якому вона живе. Піде собі додому. Знову шитиме. Там і мати хвора... До побачення, Тарасе!

Відходить боком. Очей не відірве від нього.

Так і двері відчиняє — боком. Все дивиться на Тараса.

Не запросила. Хоч мати й рада була б гостеві — не посміла...

І за це дорікає собі, нечемній.

Сама на себе сердиться.

А він...

Ще стоїть на розі. На віддалі здається похмурим, опечаленим.

І ніби розгубленим.

Як на роздоріжжі!

Аж ось його оминають перехожі — один, другий, третій... А підліток якийсь повертає за ріг і озирається: чого, мовляв, стовбичить цей дивакуватий юнак? Проходять інші городяни. Все тюпають, тюпають... Наче десь там велетенський мішок розв'язався. Вже й не видно Тараса. Він — серед людей, у живому потоці. Гарний, привітний, милий.

... Дзвінок дзеленчить глухо. Ніби з підземелля долинає металевий перезвук.

З'являється літня жінка. Без жодного слова впускає Шевченка. В майстерні трохі затримується, тоді виходить — мовчазно й повільно.

Рустем — за мольбертом. В'яло згорблений. Голова схилена набік. Сидить спиною до Тараса. У напівпрофіль видніється його густа посивіла брова і чорний бакенбард. Загострений, з горбинкою, великий ніс здається примороженим. На табуретці — палітра, на підлозі — пляшка з розбавником, на коліні — рука, наче надмірно стомлена і горстка пензлів от-от випаде з неї.

— Сідайте, друже, — запрошує Рустем, не повертаючи голови. — Завітали... Не могли не завітати. Правда?

— Еге, правда...

— От і добре.

— Але боявся, що заважатиму...

— „Заважатиму . . .“ Не те . . . Зовсім не те слово. — Пензлем у правій руці показує на інший стілець. — Отут, ближче сідайте. — Тим же пензлем вказує на червоні розчерки-мазки: — Гляньте! Несамовитий Станіслав. Як дорожив цим портретом! Як хотів закінчити його! І от маєш . . . На Томашевих похоронах був, біснувався, потім, залишивши мене, зник у натовпі, як в розбурханому морі . . . Звідки виглядати його, де шукати? . .

— Може, додому поїхав, — тихо каже Тарас.

— Міг зірватися зненацька у Варшаву. А міг і накоїти біди, погарячившись. Такий час . . . Хочу зняти оці розчерки, але вони розпливаються, коли змиваєш розбавником. А знімати скребачкою — у душі скребтиме . . . Зів'яла його квітка. Зів'яла . . .

— Які холодні синці під очима, — так само тихо мовить Тарас. — Наче іній місячної ночі . . .

— Справді, наче іній. — Рустем раптом повертається до Тараса. — А очі? . . І очі холодні. Станіслав тільки красу їхню бачив. А треба . . . Треба душу бачити. Душу крізь очі! Ну, що ж, юначе, — повторює він слова Станіслава. — До діла! Ось вам полотно, а ось вам натура. — Рустем показує на незакінчений, перекреслений портрет крамаревої дочки. — Малюйте! Я ще спробую зняти оце тавро.

Пензлі в його руках — як дротики.

Тиша.

Лише натхнення ніби навшпиньках ходить.

Рустем і Тарас працюють мовчки.

А на великих, малих, ще менших полотнах, то одне на одне приставлених до стіни, то недбало, криво почеплених на гвіздки, то перевернутих догори, завмерли обличчя — серйозні, з посмішками, здивовані й замріяні. Здається, що це попідкаралися люди. І всі вони (хто згори, хто збоку, хто з-за підрамника, хто сторчма) дивляться на художників — молодого і старого, учня і вчителя, захоплених роботою.

Відбери в них зараз пензлі — мистці закам'яніють, у жилах раптом спиниться кров, і вогонь натхнення обернеться на кригу. Власною волею поневолені — жага роздмухує вогнище малярської зосередженості. Ще мазок, ще краплина фарби, ще одна лелітка . . . Ні, це зайве, не той колір, і тон холодний . . . Чоловічки в дівочих очах віддають скляним блиском. Як і на Станіславовому портреті.

Шевченко зиркає на Рустема. Той відчуває це інтуїтивно, схоплює поглядом все, що є і чого ще немає на полотні учня.

— Очі, — каже він. — Очі! . .

Тарас розуміє: вони мертві.

І знову працює.

Довго, вперто, старанно.

І знову повертає голову. Але Рустем бущімто навмисне незручно відхиляється праворуч, з-за його лівого плеча тільки одним оком дивиться красуня, невтішна, як і раніш. Біля щоки вже зовсім мало розчерку. При всій Рустемовій ретельності й обережності розбавлена фарба зривається з пензля і от вже бринить червоною краплиною на грудях у дівчини, ніби це впала кривава сльоза.

У руках у Рустема глухо тріскає пензель.

Тиша.

Натхнення насторожується.

Майстерня завмирає: ні звуку, ні півзвуку.

Хто ж це з'явився біля вікна?

Станіслав? Як стояв зовсім недавно, так тепер, здається, там стоїть його тінь.

І в тиші ніби вчуваються його слова: „... Цього за червінці не купиш“.

А на підвіконні досі лежить папірець-трубочка з рівними кільцями Енгельгардтового почерку, ще тоді гень відкинута варшавським портретником через голову, погнута, ніби передчасно пожовтіла, зайва.

**
*

Тарасова доля — як задрипана шинкарка.

Медом поманить, а гіркоту підсуне — з панської ласки.

Так було вдома.

Так було в дорозі з України.

Так і нині, у Вільні.

Скаче, вража, під янову дудку.

Але ось земля і небо милують її запашними травневими вітрами, звеселяють пташиним співом. Вона, трохи розлучившись (таки є якась крихітка добра за окаменілою душею), Рустемовою рукою бере Тараса за лікоть і веде до університету.

Тут виклади вже кінчилися.

Але студенти й Шевченко, приєднавшись до них, ще довго працюють за мольбертами.

Ян Рустем закладає за спину руки, повільно походить по клясі.

Про що він думає?

Може хтось із цих його учнів згодом стане знаменитістю; і те, що Рустем, звичайний собі художник, вчив високого мистецтва інших, колись уважатиметься гуманним, благородним ділом.

Може, в широкому й розмаїтому артистичному світі таки не забудеться скромне ім'я професора Віленського університету.

А може й не лише як професора? Картини принесли йому славу художника.

Тільки ж, мабуть, це слава місцева.

Правда, був Рустем і в Парижі. Там звернули увагу на його роботи. Але що з того!

У Парижі зустрівся із Станіславом. Подружили. І все ж, як слабший із сильнішим. Розсталися у Варшаві, коли назад верталися; і Рустем, приїхавши до Вільна, довго не брався за палітру. Тоді запалився. Непогано зарекомендував себе як портретник. Потім і університетські двері до катедри відчинилися перед ним.

Однак катедру, як дерев'яну споруду на помості, зневажав. „Це, — казав серйозно студентам (і саме ця серйозність викликала в них схвальні посмішки), — жалюгідна перепона між професором та бакалаврами“. І завжди походжав по клясі, позираючи, як оце й зараз, на мольберти та на студентів і розповідаючи водночас.

На голові в нього красувалася червона шапочка-феса із золотою китичкою. Відходить Рустем в одну сторону, вона (це він виразно уявляє!) тьмяніє, наче щедро скроплена водою. Наблизиться до вікна, вона спалахне, і золота китичка ніби візьметься багряним вогнем.

Такі шапочки носили колись турецькі чиновники та вояки. Потім надівали їх ремісники, кав'яри, різники, прості городяни, навіть рибалки. Стамбулець Рустем, чий предок у давнину, мабуть, не на життя, а на смерть скрестив шаблю у двобої з Шевченковим, Теофільовим чи Костасовим прапрадідом у степу, в горах або в морі, колишній стамбулець, тепер віленець Ян Рустем ніколи не розлучається з фесою. Бо вона, як і мідь його зморшку-

ватого обличчя, зогріває серце Рустема згадкою про його походження. Ну, й окрім того, всі, майже всі художники лишали по собі характерні автопортрети. Якщо Рустем і наважиться відтворити себе в кольорах на полотні, то постаріється надати їм блиску сонця над рідним узбережжям, коли трудівники моря знемагають від спеки. Феса кидатиме на смагляве обличчя сутінь червоного тону. Це так полюблює вірний друг Станіслав.

Але чи дійдуть руки до того автопортрета!

— Все ніколи. То університет, то нові замовлення...

А учні? Хіба можна відмовити їм у навчанні!

Нещодавно таки дав волю уяві та фантазії, — то Станіслав викресав у душі друга творчий вогонь, — і намалював погруддя жінки. Не конкретної, а уявної, жінки його мрії, якоїсь незнайомки, сповненої здоров'я, трошки задуманої. Дехто з учнів заходився копіювати її. І Шевченко в тім числі. У нього вийшла чудова копія. Правда, Тарас трохи переборщив — подробиці виписав ще точніше, ніж у Рустема. Ще б пак! Лікар ризикує, оперуючи вірного друга, так і учневі не слід братися за копіювання картини вчителя, якщо він поважає його.

А зараз ніщо не зв'язує Тараса. Як він легко й сміливо кладе останні штрихи на піваркушний папір — закінчує малюнок з гіпсової скульптури „Бородатий раб“!

Рустем підходить до Шевченка, стає за спиною в нього.

— Прошу, панове, — звертається він до студентів. — Гляньте! Чи не здається вам, що Тарас погрішив проти гіпсової натури?

Шевченко підхоплюється.

— Даруйте! — У голосі професора звучать вибачливі нотки. — Я не кажу, що це погано. Навпаки, добре. Навіть дуже добре! М'язи лівого передпліччя виділені особливо. Але чому? Чому ви саме так зробили?

Павза.

— Подумайте. — Рустем не одриває погляду від Шевченка. — Це дуже важливо!

Знову павза.

— Права рука ніби зомліла, — нарешті мовить Тарас. — Бо довго утримує важкий тягар. Щоб скинути його, ліва рука має бути такою ж сильною, як і права. А то й сильнішою!..

— Віват! — Це Теофіль, білявий, тендітний, як змарніла дівчинка. Він вихоплюється дзвінким голосом. — У гіпсовій скульптурі ліва рука справді здається зовсім кволою. Мабуть, майстер-копіїст порушив тут мікельанджелівські пропорції. А Шевченко відновив.

Відтвори, Рустеме, своє обличчя саме в цю хвилину — то буде справді характерний автопортрет. Професор радіє і думає як художник — натхненний, охоплений вогнем почуттів, зовсім молодий в душі. „Єврека — вигукнув би Архімед. — Відкриття в духовному світі майбутнього мистця!“

Рустем сам кидається в іншу клясу, приносить іншу гіпсову копію мікельанджелівського „Бородатого раба“.

— Ви, Тарасе, схопили правду, відкинули брехню. Так, Теофілю, він відновив пропорції клясичного шедевра. Такого гострого відчуття правдоподібності не навчиш, воно в крові, в окозіркій проникливості, в кожному порусі кебети.

— Віват! — вигукує Теофіль. — Гімн лівій руці раба!

Професор добре знає своїх студентів. Поділяє їхні волелюбні думки. Але тепер ховає вдоволену посмішку під напускну суворість. Для годиться морщить високе чоло:

— Це вже, пане Теофілю, не академічна штука, а вельми демократична модерна...

Нерізко обриваючи фразу, дивиться на годинник. Спроквола каже:

— До завтра, панове!

І додає:

— З Богем...

Вулиця димить мжичкою. Вітер пронизливий. Суденти сутуляться. Теофіль найнижчий, найщупліший. Комір піднятий. Видніється блідий тонкий ніс. Говорить Теофіль так, наче йому затуляють рота.

— „З Богем“, — повторяє він в тоні Рустема. — Пан професор і сам вельми демократична модерна, — чи то іронізує, чи серйозно стверджує Теофіль, мало не до ліктів просовуючи руки в рукава старенького сюртука.

— Це як для кого...

— А для тебе, Тадеуше? — Теофілеві ніби раптом відтуляють рота. — Чому це тебе не записали Костюшком, ще коли ти був у пелюшках! Мали б ми тепер свого Костюшка, Тадеуша Костюшка номер два...

— Не скалозубствуй, торохтило, — Костас, досі мовчазний і немов байдужий, мало не погрожує Теофілеві кулаками. — Ти, вершник без коня!

— І з дерев'яною шабелькою, — додає Тадеуш. — А щодо Костюшка, він у нас є. В поезії.

Важ намірами сили,
На намір — міццю сил.*

Тарасові подобається запальна, з гострими поворотами, не пуста суперечка друзів. Він і сам переймається їхніми настроями, не встриваючи в розмову. І Міцкевича любить. Навіть напам'ять знає кілька його віршів. І коли Тадеуш заговорив словами поета, в Тараса наче мимовільно вихоплюється:

Правиці — нам сьогодні,
А завтра треба — прав!

Теофіль, аж стрепенувшись, зраділо здивований, довго дивиться на Шевченка.

— Ти наче провидець, — нарешті каже він. — Наче мудрий провидець!.. Гімн лівій руці раба! Оце модерні, Тарасе, воістину твоє модерні!.. І скажи, будь ласка, хто так здружив тебе з польською мовою?

— Міцкевич, — коротко відповідає Тарас.

— Ми вдячні за любов до Адама Міцкевича, — говорить Костас.

— Вельми вдячні! — додає Тадеуш.

— А окрім нього? — причіпливо допитується Теофіль. — Це ж цікаво! Ну, сам подумай: в університеті лише на малярстві буваєш.

— І то вряди-годи, — майже одночасно приєднуються до Теофіля Костас і Тадеуш. — Ще й після лекцій, — зазначає Костас.

Шевченко промовчує.

Сказати правду — не повірять ні один, ні другий, ні третій. Ще й покепкують — гострі на язик, дотепні, а часом і занадто колючі.

Та хіба відчепишся від них?

Торкнулися інтимних струн у його серці, відчули це і вже не відстають. Нізачо!

— Пан Рустем не поляк, — докопується далі Теофіль. — І нашу мову знає гірше, ніж ти. Ну, скажи, сам вивчив? Так швидко? І так добре? Це феноменально!..

* Адам Міцкевич. З „Пісні філаретів“.

Тарас мовчить ще якусь мить. Тоді здається:

— Ні, — каже він тихо. — Не сам. Швачка віршами Міцкевича здружила мене з вашою мовою.

— От і не дотепно, — знижує плечима Юзеф.

— А образливо, — каже Тадеуш. — „Швачка . . .“ Для мене, як для студента, образливо.

Тарас ніби не чує цих слів.

— Одного разу вона сказала: „Мою мову знай . . .“

— „Свою рідну забувай“, — перебиває Тадеуш. — І таке казала твоя швачка? — У його голосі чується ущиплива іронія. — Зустрічав я таких українофілів ополечених. Ганьба! Перевертні!

Тарас блискавично підхоплює Тадеушів тон:

— І ще раз ганьба перевертням-недоноскам . . . Але ось як сказала швачка: „Мою мову знай. Багато інших мов навчися. Стомовним будь. А твоя мова хай буде тобі наймиліша . . . На те вона твоя рідна . . .“

— Мудра швачка, — мовить Теофіль.

— А гарна? — цікавиться Костас. — Коли Ісус дає жінці мудрість, красу забирає.

— Гарна, — посміхається Тарас. — Для мене. Навіть дуже гарна. Просто красуня!

— І любишь тебе? — обережно питає Тадеуш.

Тарас ніяковіє. Мовчить.

— А мене ще ніхто не любить, — зітхає Теофіль. Стріпує намоклим витертим коміром, як галчення не зовсім опереними крильми, опускає його на плечі і не відриває від нього сухокостих пальців. — Ну, чого я такою скіпкою вродився?!

— Скіпкою вогнище розпалюють, — зазначає Тарас, щоб підбадьорити Теофіля, ніби раптом зів'ялого.

Той зупиняється, вражений похвалою. Ой Тарасе, Тарасе! Мабуть, сам Лелевель не сказав би так влучно. І так дочасно. Кому з чесного юнацтва не хотілося б стати тією вогнистою скіпкою! Саме тепер, коли, як здається Теофілеві, з напівморозу бойового запілля вже вихоплюються пожадливі спалахи.

Теофіль міцно стискає Шевченкову руку.

— Ти й справді провидець!

— І любов твоя провидецька, — дадає Костас. — Ще раз гімн лівій руці раба! — запально вигукнув він і повернувся у свій бік.

Невдовзі прощаються й Теофіль, і Тадеуш.

Тарас крокує далі.

Мжичка припускається. Вулиця здається сірою.

Сірий травневий день!

Думки злітають високо. Хтось махає хустиною: „Летить, швидкокрилі, на Україну летіть!“ То ніби Дуня . . .

Вітер доносить поодинокі слова: „Страждаючі . . . в залізних веригах . . . повстаньте з нами“.

Тарас прислухається: звідки долинає цей клич? З-за високої зубчастої вежі? З вікон в'язниці?

Там, попід муром, ідуть цивільні й військові. Оточені й оточуючі. Одні — із скрученими назад руками. Кулаки затиснуті, як набряклі вузли. Другі — при зброї наготові. Видно: поляки й поляки. Ті — згорблені, наче під тягарем незримим, грізні, як лявіна. А ті — затягнуті в мундури й немов відточені в багнети.

От вони, однієї матері сини, однієї мови діти!

І серед них ввижається Тарасові знайома постать Станіслава. Шевченко бачить її в спину (в'язні простують у протилежний бік). Вона ніби обвуглена — така чорна. І грізна. Стукне — наче не ногу, а розпечений чавунний стовпець переставить, кругляки бруківки вгрузають і, здається, плавляться. Отак лічить кроки, глибокий слід лишаючи по собі. Дивиться тільки поперед себе — в дорогу: куди вона поведе невідьника, зігнутого, але незламного?

Може, в Сибір, на каторгу.

„Це ти ідеш? Я чую, Тарасе!“

Дуня вибігає з квартири.

Так, він.

— Здорова, Дуню!

— Здоров, Тарасе!

— Вічність не бачив тебе.

— А наді мною темніла ніби вічна ніч, і я весь час була з тобою уві сні.

— І от над нами день. Останній травневий день!

— Коли б це він був вічний . . .

**

Два малюнки — дві половини його розкраєного серця.

Один — в уяві. То Оксанка, і половина серця з нею там, на Україні.

Другий — на папері, з натури мальований. Це Дуня, і половина серця з нею тут, у Вільні.

Обидві кароокі, чорнобриві.

Вродливі, вродливі!

Тарас підправляє портрет Дуні, завтра віднесе їй на добрий спомин.

Мила, дорога Оксаночко! Вже, мабуть, вилюдніла, розквітла, як маківка в полі. Вижнуть довкола неї золоті стебла, замилуються жінці червоною маківкою, а хтось, може, й зірве, поки ще пелюстки не обпадають. Чи лишилась в неї хоч краплинка згадки про Тарасика-пастушка! З думкою про неї Шевченко знову береться за олівець, і ще теплішає штрих. Не говорить олівець — слово піснею бринить, до нового слова лягає на папері чорним рядком. Очі впливаються в Дунине обличчя, а рука сама виводить ті рівні рядки під її портретом:

Серце рветься . . .

Виливає мову,

Виливає, як уміє,

За темні ночі,

За вишневий сад зелений,

За ласки дівочі . . .

На Тарасове плече Стратон кладе важку шкарубку руку. Вилицюватий, плечі, як коромисло з відрами вповні, губи безбарвні, мов прив'ялені, голос басовитий і такий хрипкий, що, здається, виходить не лише з уст, а пробивається і крізь широкі груди.

— А знаєш, Тарасе, — каже він, — тут і церква є . . . Все малюєш, малюєш . . . — Раптом Стратон на повний голос висловлює своє здивування. — Свята Богородице! Та це ж ота дівчина, що Сидоркову руку відвернула . . . Викраплена вона! Тарасе, Тарасе, коли б устав твій батько, подивився . . . Ех, життя наше, грім його побий.

Стратон замовкає. Щось дивне діється в ньому, і міниться він на лиці, ніби одночасно бризнули на нього і джерельною водою і окропом.

— А я ж і живу, гибю на цім білім світі, та діти — як сироти у Вільшані . . . Хто заступиться за сина! Забирають, сірому, в солдати. Темний

він, як і я... До тебе сама грамота іде. От рівенько написано! — Він пальцем показує на рядки під дівочим портретом. — Що ж воно там, Тарасе? Чи втямкую я своєю дурною головою?

Тарас червоніє.

— Ет, це так собі... Щось само написалося. Тут корсетку треба домалювати...

Швидко кладе штрих за штрихом. На очах у Стратона вмиє затушується те, що вабить його, зовсім неграмотного, як диво. І під темною корсеткою вродлива дівчина ніби жива, тільки для себе приховує зворушливі слова.

... А ось і сама Дуня. Не знає, де посадити Тараса, як дякувати йому. І від матері наче недуга відступила, їй хочеться плакати на радощах. Вона силкується підвестись на ліжку. Тарас кидається до неї, поправляє подушку, каже:

— Може, отак вам ліпше буде...

— Дякую красно, тепер добре... Почастуй, дочко, нашого гостя. А портрет отам на стіні почепи, буде і мені з кухні видно...

— Ні, мамо, я його краще в комоду покладу. Дивитимемося, коли нове плаття одягатиму. Щонеділі...

До грудей тулить той портрет-споминку, а з тим і заштриховані рядки вірша, хоч не відає про цю дорогу таїну в Тарасовому дарунку.

Мабуть, ніколи й не довідається.

За низьким відчиненим вікном студеніє літо. З дерев злітають золоті горобинки-листочки, байдужі, куди спадають, де згорнуть легкі крила свої. Й холодною блакиттю мерехтить вгорі.

Отак, здається, мерехтить і в серці Дуні. Холоне й завмирає воно від думки, що як піде собі Тарас — розлука дзенькне клямкою за ним і тоді надовго стане на чатах під дверима. Тінню потягнеться за Дунею, тільки-но вона переступить поріг, то в кімнаті на долівці розпластається; коли швачка сяде за роботу, і крізь вікно пробиватиметься, як оце зараз сонячний пилочок. Підкрадатиметься і вночі: подушку ворухитиме, підкладатиме свої сухі, з довгими кістлявими пальцями руки під голову Дуні, щоб довго не засинала.

Приворожив Тарас до себе Дуню, зачарував її крилатою душею.

Раніш зверталася до нього на „ти“. Це було просто і звичайно. А оце все на „ви“ збивається. Дивує Тараса. І все ж збивається. Мимовільно.

Коли вчила його своєї рідної мови, була начебто за вчительку йому. А оце сама — як учениця. І сором'язлива чомусь при ньому, і якась непевна, боязлива.

Бувало, вдвох гомонять собі про те, про се або книжку читають — Дуня поводилася з ним, як з прийним співбесідником. Дружили — і все. Що ж нині діється з нею в кожную нову зустріч? Серце то мало з грудей не вискочить, то завмирає. Може, це тому, що взагалі у місті неспокій, що, як здається Дуні, над Вільном витає дух войовничої, тривожної звияги (це була пора, коли розпалювалися вогні польського повстання 1830 року), і дівчині ввижається, ніби Тараса щомиті, щогодини, щодня підстерігає небезпека. Сам бідак з бідаків, зріднився з бідаками, горою стоїть за них і заходить до Дуні в убогу квартиру із щедрим серцем, добрими думками й намірами. Тож ніщо не повинно загрожувати йому.

Який він славний! Добре з ним Дуні. І матері веселіше. Коли він приходить — в убогій квартирі стає наче великодно, відрадніше й тепліше, навіть закутки здаються по-святковому осяйні. Привітний, розважливий; він — як учитель, шанований, але недоступний. Куди тепер Дуні до нього!

Вже краще за неї знає польську мову. Литовської мови немов ніхто і не вчив його, а як розмовляє з литовцями! Усе в ньому недоступне: і хист, і поміркованість, і розум... Ну, а пам'ять — просто диво! Прочитає якийсь вірш і вже деклямує.

Любить з мамою поговорити. Може, вона нагадає йому рідну матір?! Мати оживає в розмові з ним. Хворобливо-кволю мову свою вона квітає то прислів'ями, то словами з пісень, і Тарас ніби удруге народжується — такий ніжний стає, як дитина, казкою заворожена. Заслухається, тоді й сам зажуру приказкою на жарт зведе. А бува й піснею похопиться. Чи сумної, чи веселої заспіває, мати все одно хусточку до очей тулить, і повіки у неї враз червоніють.

От допіру. Плине тиха сердечна розмова. Тарас дивиться крізь вікно на гори, що бовваніють над містом, і голос його починає бриніти:

Усі гори зеленіють,
Тільки одна гора чорна.
Тільки одна гора чорна,
Де сіяла бідна вдова.
Де сіяла, воло-о-чила...

Білі ріжечки хусточки тремтять у руці Дуниної матері, в Дуні теж ви-хоплюється сумне зітхання, і Тарас замовкає.

Схиливши голову, дівчина листає томик Адама Міцкевича.

— Дякую, портрет на згадку маю, — каже вона. — Коли б ще й на-слухатись тебе на спогад. І назавжди...

— Чому?

— Чула від пані Енгельгардт... Пан утікає... І ти поїдеш... Далеко, далеко! А я зостанусь одна...

Ніби Оксанчиними устами говорять Дуня, і ці слова, здається, ятріють у Тарасовій душі. Думку будять про гірку долю дівочу: „Ой, одна я, одна...“; „сумує, воркує, білим світом нудить...“; „серце марно споді-валось, вже й надія гине...“; „пошли ж ти їй долю — вона молоденька...“

Це в його уяві — нові штрихи, як слова-мазки, як барви на полотні Дуня знову гортає книжку.

Я сумував не раз, та ніколи не хотів,
Щоб ти відчула мою тугу.
Блукаючи без мети і страчаючи дорогу,
Сам не знаю, як приходив до твого порогу...

— Це ніби про нас з тобою, — каже вона, не дочитавши строфи з по-езії Адама Міцкевича „Непевність“. — Про мене і... про тебе...

Її вії — чорне проміння, як у Марії Магдалини, що на іконі в костелі. Проміння дівочої краси в невимовній невтисі, в якомусь болісному сподіванні.

Мистці (Тарас вчитав у книжках з Рустемової бібліотеки), чи не всі найвидатніші мистці світу з благовінням говорили про Марію Магдалину, і для змалювання цього чудесного образу їм показували звичайні дівчата. Ніби віддавали свою вроду, не думаючи, що потім люди вклонятимуться перед ними, вимолюватимуть душевної краси та благородства — для себе, для шасливої долі своїх дітей.

Тарасові здається, що Дунина краса надає сил недужій матері, світить бідній жінці і прикрашає її тяжке життя в оцій убогій квартирі.

І в його уяві визріває нова акварель. Малювати, малювати, малюва-ти... Щоб палали барви, щоб світили мазки, щоб співав пензель. Творча сирага мучить і мучить його.

У куточках Дуниних очей з'являється дві чистих росини.

— З тобою, Дуню, я вчився серцем розмовляти, — схвильовано каже Тарас. — Ніколи не дам тобі відчуті ні своєї туги, ні жалю, ні скрути. Не забуду тебе за високими горами, за безкраїми степами, за широкими ланами...

І з його уст вихоплюються прикінцеві слова „Непевности“:

Коли я для тебе складав ту пісню,
Віщий дух не владав моїми вустами:
І зворушений, я сам не догледівся,
Звідкіля взялися мислі і набігли рими,
І написалося в кінці запитання:
Що мене надихнуло — дружба чи кохання?

Тарас знає цю поезію напам'ять і чудово декламує. Дуня відкладає розгорнуту книжку на підвіконня. Сторінки самі закриваються — одна, друга, третя...

Дуня кладе томик Міцкевича на листівку, щоб вітром не здуло, підходить до комоди. І от на руках у неї — полотняний рушник. Горить яскравою вишивкою.

— Тобі вишивала. Стелися отак, твоя далека дорого.

Діма

СИНОВІ

Вчора був день відпочинку
І в парку, де саме тепер
 повно тюльпанів цвіте,
Ти бігав з м'ячем, мій синку,
Між інших веселих дітей.

Сонце було навколо,
Зелень весняна... Мені ж
 згадалася інша, в чорнім диму, весна...
Дай, Боже, щоб ти ніколи
Не знав, що таке війна.

* * *

У місті, де хмари пилу,
Де співу лісів не чути,
Де дивні... немов обмаліли
На тлі хмародерів люди;

У місті, де злочини в моді,
У місті будівель високих,
Не забувайте мелодій
Далеких степів широких...

І час-від-часу за місто
Тікайте, їдьте найдалі
Дихнути повітрям іскристим,
Пірнути в блакитні далі;

Побачити сонця заграву,
Почути спів лісу у тиші, —
Щоб серце було ласкавим,
Щоб люди були рідніші.

Володимир Біляїв-Білик / ПЛАЧ НЕПРОРОЧИЙ

Віршів не вивіриш вістрям пера —
Я слово на серці важу!
Кожна мить — це моя пора
Заворожена. Вража.

Ще в жилах пульсує мій хист
Невкірно, невпинно, несконно,
А з минулого — назви міст
І темні облич ікони.

Де ж ти, мріє? А мрія на дні
Ситих днів пиятик та їдла
І регоче у вічі мені,
Буднів учта обридла,

Де лінох і лихвар, і картяр,
І хльорка шкіряться ласо
І святеник під бренькіт гітар
Виробля вихилися!

Що майбутнє?! Привид пустель!
Розпустили наївні слину —
Оптимізм шаманів і пустомель
Втоплому соломину.

Як півні, кукурікають скрізь,
Аж похрипли всі словоблуди!
І словес заялозених слизь
На очі чиї полуда?

Я ж поет — не чаклун, не віщун,
Що нівечить слово і речі.
О, бодай хтось єдиний, відчуй
Днів моїх порожнечу!

Йй поведи до зачинених брам
Жебраком окаянним,
Щоб вклонивсь я не людям, — борам
І степам осіянним.

Щоб землянки поріг переліз,
Як поріг святині каліка
Віднайти в диві матерніх сліз
Мрію згублену навіки!

ПЕРЕДЧУТТЯ

Тополя — перст перестороги —
Темно хитнеться назустріч нам,
Пожеж задимлені корбівні
Ніч покладе на лоно ланам.

Принаду хат хутко минемо,
Мов привиди, розійдемось — без слів.

І набрякне хмарами небо
Впаде на поля благодаттю злив.
Будуть стежі, втечі та чати
І кров на фінках і хрип у п'їтьмі...
Хто кінчить батьками почате —

Ми?...

Березень, 1961 р.

НЕЗНАЙОМА ДІВЧИНА

Розцвіла барвисто кольорова мова —
Вилетів на щогли вихор прапорців.
Білою голубкою затремтіла знову,
Дівчино, хустинка у твоїй руці.

Незнайома пanno, неаполітанко!
Я повік не знатиму, як тебе зовуть.
На порожній пристані синього світанку
Ти когось проводила у далеку путь.

Хлопця нареченого? Батька-мореплавця?
Я того не відаю. І не знаєш ти,
Що з тобою мовчки я в ту мить прощався,
Щоб у серці чистім образ твій нести.

Може в тихій учті коло стіп Мадонни
Ти складеш пучечок квітів запашних,
І слова любови, що в морях не тоне,
Ти промовиш, дівчино, за котрогось з них.

Слово твоє тепле і дівочі сльози,
І молитва чиста, як світанку мить,
І мене проклятого на хибкій дорозі
Від лихої пагуби може захистить...

Масей Сядньов / ІЗ НОВИХ ПОЕЗІЙ

ВИДИВО БАТЬКІВЩИНИ

Як тільки знову піснею заллюся,
У хвилі з Батьківщини оживу, —
Так легко стане у нічній задусі,
Неначе я вві сні, не наяву.

Чолом вона аж ген, з-за океану
Мені, невітшному на чужині.
Іду, розсовую грузькі пласти туману,
Хоч і не знаю сам: це справді я чи ні?

Спинуюсь. Замру. Привіта жду!... Оце він!...
Та, непривітаний, і знов на колючки...

Бо що ж миліш вигнанцеві-співцеві
За образ Твій — далекий і близький?

1959

СУЦІЛЬНІСТЬ

Знов і знов безсоння каламуть.
Відпочити, стати б знов собою!..
Дві душі в моїй душі живуть —
І завжди — в нескінченім двобою.

Дві душі — і кожна за своє,
Не змирити їх, не поєднати:
Ні одна із них не виграє —
Лиш мені судилось програвати.

Іноді вже й сядем при столі
Доброю родиною, у згоді,
Щоб вкінці — хоч по одній землі —
Сам від себе далі я відходив.

То люблю я чеба синяву,
То зітнуся — на межі розбою...
Мабуть так себе я і зживу —
У двобою сам перед собою.

1959

БІЛЬ

Я за вас помолився цим днем,
Чи й за мене змогли б помолитись?..
З-за дерев — тривожним вогнем —
Білі мури дзвіниці.

Виринають і гаснуть вони.
Біль такий, наче я розп'ятий.
О, дозволь же помолитись за них —
За благальні юці оченята!

В них — молитва. І синь очей
Витиває високе небо.
Ти зішли їй спокій ночей,
Бо його — більш як хліба — треба.

Заслужили в Тебе вони
Милосердя і ласки.
Так зроби ж — я молю! — оберни
Їх життя і їх сні — у казку.

1959

НІ КІНЦЯ, НІ ПОЧАТКУ

Ні кінця, ні початку,
Та все ж — кінець:
Притулила печатку
Смерть — терновий вінець.

Десь далеко у мандрах
Холодніє зоря...
А при хаті — троянди,
Наче докір, горять.

Звідкись, ледве помітні
Співи — дзвоном коси.
І на схилі століття —
Дітей голоси.

Заклопотаний, дише
Лист в гіллі, шелестить.
І така стала тиша,
Ніби хтось повинен прийти.

Скатертину вже стелить, —
Стіл із сіллю накрив...
Під високою стелею —
Тайна крил.

Ось і сталася тайна,
Найвеличніша, без мір,
Дуже просто й звичайно,
Як зітхання вечірніх зір.

І така урочистість,
Ніби тиша сіла на трон,
Володіючи всім дочиста
Непідкупним нутром.

І, як виклик, перчатку,
Знов згубила — новий вінець...
Ні кінця, ні початку,
Та усе ж — кінець.

З білоруської мови переклав
Леонід Полтава

НЕВІДОМИЙ АВТОР

Ці вірші привезли американські журналісти з Советського Союзу, написані якимсь молодим поетом-студентом Московського університету. Поданий нами прозовий переклад є фактично вже перекладом з англійського перекладу, зробленого з оригіналу в російській мові. Але настрої, відбиті в ньому настільки показні, цікаві і так ясно й сильно висловлені, що, ми думаємо, нашим читачам буде цікаво з ними познайомитись. Редакція

Переклала Людмила К.

ЛЮДИНА

Цар природи, вінець створіння
Стоїть в черзі по цукор та повидло.

За всевидінням, за всемогутністю
Він не стане в чергу,
Але наскільки більший і важливіший
Його інтерес до повидла!

Я — не метафізик,
Я не читаю йому моралі,

Людина мусить наїстись досита
І пити чай із повидлом,
А вже після того — слухати про безсмертя
І набивати собі голову знанням.

ПРОПАГАНДА

Сьогодні я ні в що не вірю.
Не вірю своїм очам,
Не вірю своїм вухам.
Те, що я намагаю пальцями — в те я ще можу повірити,
Бо те, чого ви можете торкнутись, не обдурить вас.
Я пригадую насуплених німців —
Сумних полонених сорок п'ятого року,
Що стояли на позір під час допиту.
Я питав, вони — відповідали.

„Чи ви вірите в Гітлера?“ — „Ні, я не вірю“.
„Чи ви вірите в Герінга?“ — „Ні, я не вірю“.
„Чи ви вірите Геббельсові?“ — „О, пропаганда“.
„Чи ви вірите мені?“ Хвилинка мовчанки
„Пане комісарю, я не вірю й вам.
Все пропаганда. Весь світ пропаганда!“

Слово з чотирьох складів: про-па-ган-да
Звучить в моїх вухах і досі:
Все — пропаганда! Весь світ став пропагандою!
Якби я знову став дитиною,
Що вчиться в початковій школі,
І хтось мені сказав би, що
„Волга впадає в Каспійське море“, —
Я, звичайно, повірив би, але тільки тоді,
Коли б я пройшов вздовж Волги,
Пройшов би за її течією аж до моря,
Викупався б у її каламутних водах;
Тільки тоді, може б, я повірив!
„Коні їдять овес і сіно“.
Брехня! Зимою тридцять третього року
Я жив в охлялій Україні.
Спочатку коні їли соломку,
Тоді обсмикували старі стріхи,
А тоді їх погнали в Харків на звалище,
Я власними очима бачив коней,
Суворих, серйозних, майже урочистих,
Гнідих, мишастих і темно-карих коней,
Що мовчки, неспішно ходили по звалищу,
Бродили, стояли,
А потім падали і довго лежали
Бо вони нешвидко вмирають — коні!

„Коні їдять овес і сіно“.
Ні! Неправда! Брехня! Пропаганда!
Все — пропаганда! Весь світ — не пропаганда!

Літературна творчість Грегема Гріна заторкує стрижень справи сучасного християнського гуманізму. Грін, коли не є найвизначнішим з усіх живучих письменників світу, то напевно можна його вважати найвизначнішим із католицьких письменників.

„Творчість англійського католицького письменника, — пише піонер католицької повісті Франсуа Моріак, — робить на мене враження деякої несподіванки. Певна річ, відкриваю в ньому мою духову батьківщину, бо Грегем Грін вводить мене в саме серце знайомих мені таємниць. Але це виглядає так, немов би я входив до старого дому крізь старі, невживані двері, незнані мені, заховані в мурі, зарослому плющем... Французький католик входить до церкви головним входом...“

Відомий католицький письменник Брус Маршал каже: „Не тільки з уваги на вищість над більшістю сучасних люблю твори Гр. Гріна й Евеліна Во, люблю їх теж тому, що Грегем Грін і Евелін Во викликають в мене охоту стати святим...“

Недавно появилася перша критична монографія творчості Г. Гріна, якої авторами є двоє викладачів англійської літератури на університеті в Ліверпулі, Kennetha Allot і Miriam Farris, п. з. „Мистецтво Грегема Гріна“ („The Art of Graham Greene“). На маргінесі цієї книжки літературна критика в Англії нотує майже одностайно спільну, що Грін є найвизначнішим із сучасних англійських повістярів. Та згадана монографія про творчість Гріна, як і опінії критиків не походять від католицьких письменників. Це є отже суд виключно про літературні й гуманістичні вартості творів Гріна.

Світовий успіх творів Гріна доказує, з одного боку, загальність сумління і вселюдську тугу до Бога, а з другого, високу пробу мистецької безтенденційности автора. Як різьбар чи маляр віддають людям свої різьби й образи, щоб говорили самі за себе формою, кольором і змістом, без додаткових пояснень письмом чи словом, так і великий письменник не тлумачить і не пояснює свої постаті, ні ідеї творів. Вони йдуть у світ із своїм власним життям. Що більший твір, то більше самостійне його життя. Що більше творчої сили в творі, то сильніше живе він у людині по закритті останньої сторінки книжки. Повісті Гріна, як і багатьох інших сучасних письменників, викликували найсуперечніші опінії: від вияву згіршення, закликування до заборони і навіть явного натаврування (Єпископство Ірландії натаврувало Г. Гріна: „Сила і хвала“) до ентузіазму і ставлення повістей за гагіографічний і молитовний зразок.

А втім, Г. Грін, не зважаючи на струм гуманістичної творчості, є майстром нарративної прози. Це письменник класичної школи англійського письменства, яка є літературою без пересудів: не боїться користуватися детективно-кримінальним жанром і технікою для белетристичних цілей. Віртуози стилю і думки, як Честертон, Грегем Грін, Евелін Во черпають повними пригорщами з джерел сенсації. Тому їх твори пливуть водночас глибоким струмом думки й сумління та пориваючої фікції.

Понижчі завгаги є присвячені унаглядненню кількох, може навіть важніших, проблем сучасної католицької літератури з позицій творчості Грегема Гріна; не обговорюють отже спеціально ні його творчості, ані повної проблематики католицької літератури.

Оцінюючи літературну творчість, не можна забувати, що це не є теологічна література. Гарне письменство не прагне бути нічим більше, як тільки

мистецтвом. Його ціллю і сенсом існування є окремішність і від науки, і від релігії. Всі ці три ділянки людського життя: релігія, наука й мистецтво, мають спільну ціль і спільний напрям змагання, але кожна з них має власний шлях. Релігія стежить за напрямом і мусить наклеювати обі ділянки не відходити занадто далеко. Але наука й мистецтво можуть теж облегувати знаходження властивого шляху релігії, вони дозволяють їй своїм світлом мати досконаліший погляд на шлях до Бога, на людську природу і душу. Вони теж впливають на те, що людина охотніше йде шляхом, що веде до Бога, ніж робила б це, коли мусіла б слухати суворих наказів релігії. А втім, людина створена на те, щоб пізнавати світ, досвідчувати і формувати його силами власної душі і власного тіла, щоб випробовувати свої сили в боротьбі з природою і сатаною, і щоб упродовж свого життя помножувати одержані від Бога таланти.

Повної правди про змістовий і позазмістовий світ не знає ні релігія, ні наука, ні мистецтво. Прямуювання до правди є одначе не тільки правом, але й обов'язком людини. В цьому шуканні релігії не вільно помилятися, бо тільки вона має непомилний Учительський Уряд, безпосередно зв'язаний з ласкою Неба. Наука і мистецтво часто помиляються, бо шукання не може бути непомилним, воно мусить дивитися в пропасті і ступати на хибні стежки. Тому не можна ані до науки, ані до мистецтва, що підлягають законам людської природи і бувають обмежені виключно до сил людини, прикладати чисто психологічних, неомильних законів.

Церква голосить першенство етики в кожному прояві життя і діяння людей. Цей постулат у мистецтві торкається моральної відповідальності мистця, як творця, отже інтенції його творення і морального впливу. Територія, що лежить у межах між моральним наміром і моральним впливом твору, є свободою мистця. Мистецька творчість є вільна і незалежна в обсягу вище згаданих меж. Вона має власні закони і власне життя. Але це зрозуміло, що в межах особистої моралі мистця і морального сенсу його твору немає місця на свободу, яка була б моральною анархією. Навпаки, мораль мистця наказує йому навіть мистецьку чесність у творенні, досконалість його ремесла.

Релігія, знання й мистецтво є різними поняттями, але не протиставними. Їх предмет і засяг діяння не тільки зазублюються, але й, у відношенні до людської особи, діють спільно. Ані релігія, ані наука, ані мистецтво не можуть брати на свою виключність людської душі. Вони мусять взаємно себе підтримувати в пошукуванні повної правди про людину. Звідси теж і те, що мистецтво має не тільки право, але й обов'язок як наукового досліджування душі людини, так і насвітлювання проблем її сумління і її стосунку до Бога. Опінію про ці досліджування мистецтва вільно видавати і релігії, і науці, але під умовою, що вони будуть шанувати автономію мистецтва. Мистецтво може бути помічне релігії, але релігія мусить розуміти свободу мистецтва.

В цій статті я покориствувався окресленням: католицький гуманізм. Деякі католицькі автори добачують гуманізм у самотності визначних духів, у святості людей нашої епохи, завдяки яким „росте ідеал католицького життя“. Сягання вершків людства мало б бути, на основі цього погляду, новим гуманізмом.

Не такий однак гуманізм — хоча буває і такий, як свідчать повісті Ж. Бернаноса — є прядивом і змістом більшості творів сучасної католицької літератури. Бо гуманізм, це людська типовість, архилюдськість, повна людськість, а не незвичайність і прометейство. Не відвертання від маси, її туги й почувань, але терпеливе слухання її, як у сповідальниці. Не втеча від людства, але горнення до серця його знеможеної голови. Людина у своїй малечі, у своїй безрадянності, у своїй людськості, це предмет сучасної католицької

літератури. Вона шукає величі не на осніжених вершках, а на долинах і горбах пересічних душ. Святі наших часів, це не вожді лицарських походів, не королі, що пробивають вірі шляхи в глибину диких країн і будують катедри, але люди малі і прості, — побожні монахи, служниці, дівчата з курних понтінських хат.

Три особливі проблеми повторяються на сторінках сучасних католицьких повістей: гідність людської особи, пошана тіла і милосердя. Ці три проблеми є теж вогнищами католицьких повістей Гріна.

Може це й парадокс, що на тему тіла писав Честертон, але в цьому є стрижень правди: „Християнство від зарання було націховане містичним матеріалізмом; його правдивою душею було тіло. Протиставляючися стоїцьким філософічним системам і східним перече́нням, які були найранішими ворогами християнства, воно завзято боролось за надприродне право до лікування вловимих недуг вловимими засобами. Тому розповсюдження мощей рівнялося розкиданню насіння“. („Нарис історії Англії“).

Проблеми гідности тіла і людської особи є тісно з собою пов'язані. Вони загоріли наймогутнішим світлом — саме в нашій епосі — оголошенням догми про перенесення до неба Богоматері. Оце, що на цю тему написав Греґем Грін: „Сьогодні немає виразних познач еретичних вірувань — на тему перенесення до неба Богоматері — всередині Церкви і тому деякі католики думали, що проголошення догми є зайве. Але католики не можуть сьогодні залишитися цілком незатруненими загальною ерессю наших часів: неважністю одиниці. Людське тіло вважають сьогодні сировиною, чимсь, чого можна позбутися гуртом при допомозі атомової бомби, певним родом анонімового м'яса. По першій світовій війні хрести значили місця, де лежали померлі союзники й вороги; в столицях Європи бузупинно горіли вогні над гробами невідомих вояків, але сьогодні хрести не позначають спільних гробів, до яких вкинено померлих Лондону і Берліна, а воєнним пам'ятником Гірошіми є зарис тіла, сфотографований на асфальті блискавицею жару. Догма перенесення до неба Божої Матері голосить знову правду нашого воскресення, відвічне призначення кожного людського тіла“ („Пресвята Діва й Її перенесення до неба“).

Завершенням творчости Гріна є милосердя. „Читаючи книжки Гріна, не можна не доглянути і впертості, з якою автор ставить наголос на конечність помилування і на надію милосердя“ — пише Брус Маршал. Ж. Бернанос у всій своїй творчості, сповненої краси і грози, є немилосердний для людини. Його Бог, це тільки караючий Суддя, а гріх, це відвічний союз із пеклом. „Приборкати грішника! О, смішна думка! Приборкати слабість і боязливність! Кого не втомить постійне підношення безвладної маси? Всі є однакові! Навіть у піднесеннях сповіді, навіть у пілзії відпущення — брехуни, відвічні брехуни! Відіграють ролі сильних людей, яким не наложити уздечки закон, релігія, мораль, які просять сильної руки“. („Під сонцем сатани“). Бернанос не бачить для людини іншого шляху, як тільки героїчну і мученицьку святість. Людським слабостям і помилкам не залишає ніякої надії.

Зовсім іншим є англійський письменник, Грін. Він є апостолом грішників. Він, як і інші католицькі письменники, голосить першенство віри перед мораллю. На їх думку, на ніщо не придається суха послухність догмам, невільниче додержування букви всіх законів і заряджень, коли ми забудемо про властивого духа Євангелія. Людина шукає в релігії материнської руки, яка вела б її крізь темряву життя, а не дороговказів, на яких виписані самі тільки заборони. Повна людська досконалість не є з цього світу і тому сучасна людина тужить із цілого серця до любови, прощення й милосердя,

яке здобулося на слова: „І я тебе не осуджу. Йди і не гріши більше“ (Іван 8, 11).

Багато католицьких письменників, а з ними і Грегем Грін, думають, що ціннішим є життя в вірі, хоч би й недосконале, але сповнене думки, боротьби і прямування до Бога, аніж „справедливий егоїзм“. Впевненість у своїй досконалості була гріхом скинених янголів.

Факт гріха і безупинна з ним боротьба, це людська доля. Є люди, які добачують гріх щойно в великих злочинах і виїняткових упадках, а не бачать його кожної години, як невідступну тінь у безладі тіла, в пристрасті покус, в долоні затиснутій на вид нужди, в устах замкнених на голос блюзнірства, в пережирючій душі щоденній безвільності. Давня література цікавилася тільки великими злочинами і бурями пристрастей. Сьогодні вона цікавиться тією тінню, що ходить за людиною впродовж усього її життя — щоденним гріхом, покусою, яка зрослася з тілом і природою.

„Гріх рідко входить у нас насильно, переважно він вкрадається підступно, втискається як повітря, бо не має ні форми, ні кольору, ні смаку, але він приодівається у всі“ (Ж. Бернанос: „Під сонцем сатани“). Сучасна католицька література є історією боротьби людей з гріхом.

Відомий англійський теолог, о. К. Мартіндейл, єзуїт, узяв недавно в публічну оборону атакований деким твір Г. Гріна: „Стрижень справи“. „Те, що повинно порушити багатьох, — писав о. Мартіндейл, — це не обман, інтрига, снобізм, розгнuzданість, але відкриття речі зарівно правдивої: що в такому світі можуть жити люди, які, без сумніву, є слабкі, які грішать, але які дуже страждають з цього приводу, що вони грішні. Коли Скобі є виїмковим явищем, то не тому, що він грішив, але тому, що його гріхи дуже його мучили“ (Лист у „Catholic Herald“). І справді Гр. Грін демаскує гріх. Він обдирає гріх з усіх прикрас, показує його в суттєвій огиді і соромі. Фаталізм людської долі в давній літературі замінила драма боротьби з гріхом — у сучасній.

Грішник, що запекло й розпачливо бореться з гріхом, дарма, що частіше він буває переможеним у цій боротьбі, аніж переможцем, стоїть, подібно як святий, у середині справи християнства. „Змисл повісті Гр. Гріна «Сила і хвала» ґрунтується на ствердженні, що позірне розбите начиння має часто більше ласки, ніж те, що видається цілим“, — думає Брус Маршал. Але й він доказав у своїй творчості, що прагнення Бога може скриватися в серці дівчини легких обичаїв, моряка-п'яниці чи вояка-гуляки. Хто знає, чи найбільше покірними не є ті люди, які зазнали упадків. Тільки один Бог знає, що діється в людському серці.

Один тільки Бог — і це є вершком гуманізму сучасної католицької літератури, а особливо Гр. Гріна — любить людей, знаючи про них усе найгірше. Змилювання є теж наказом Неба. А Боже милосердя є брамою, що веде до кращого життя. Майор Скобі в моменті самовбивства потрапив у відкриті ворота любови. „Боже, люблю...“ — це були останні його слова на землі. Як же близьке цим словам: „Відпущені є многі її гріхи, бо дуже любила“ (Лука 7, 47).

Незвичайно характеристична є коротка стаття Гріна про перенесення Богоматері до неба. Вона починається такими словами: „Є в церковному календарі одна свята, якої ім'я не було ніколи зв'язане з поняттям кари; навіть справедливості їй чужа в порівнянні з поняттям милосердя і любови. Католики говорять про неї: «Наша Пані»“.

В радіоавдичії на тему: „Чому я пишу?“ — Грегем Грін згадав три засади, які повинні супроводити письменника в його праці: першим його обов'язком є вміти бути нелояльним супроти своєї групи, партії, чи навіть

ідеї; другим його обов'язком є співчуття і милосердя для людини неслухно осудженої і третім обов'язком є співчуття й милосердя для слухно осудженого. Хто не пам'ятає страшної сцени з Грінового фільму „Цей третій“, коли переслідуваний як звіря бандит чіпляється в смертельному страху крати каналу. Чи можна в такій ситуації не співчувати навіть і злочинцеві?

„Люблю твори Грегема Гріна й Евеліна Во, — каже Брус Маршал, — люблю тому, що вони викликають у мене охоту стати святим... Вони будять у мене прагнення святости, бо вони пишуть доброю англійщиною, рисують правдиві постаті та показують мені цілий світ, про який варто читати“. Оце найпростіше, найкраще і найглибше сформулована істота католицького письменства і всякого взагалі. Правдивість супроти власного твору. Завданням мистецтва є відкривати правду. Наклепів, брехонь і грубостей не вільно мистцеві стосувати навіть у відношенні до зла. Чесний мистець не упрощує собі зла, ані боротьби з ним. Завданням мистецтва є показати добро і зло в правдивих формах, у природних кольорах. Мистецтво є теж службою Богові. Твір мистецтва мусить бути пронизаний любов'ю і співчуттям. Мистецький твір мусить виникати з туги за правдою. Мистецтво, яке творить фальшиві ідеї і неправдивих людей, віддаляє від людини досконалість, затирає різницю між добром і злом, облегує тріумф злу. Мистець мусить бути вірний мистецькій правді, бо мистецька правда є частиною цілої правди.

„Чи можна бути чистіша, вища, Богові миліша молитва, як молитва за душу грішника, що не покався? Релігія християнська, як ніжна мати, не відкидає навіть злочинних дітей своїх. За всіх молиться і всіх прощає. А представники цієї кроткої, повної любови релігії відкидають саме тих, за яких повинні б молитись. Де ж любов заповідана нам на хресті нашим Спасителем чоловіколюбцем? Шевченко. Журнал.

Марта Тарнавська / **

Чи й ти йшов крізь ніч?

Вона така, як море,
що заливає все: самотність — океан;
змовкає горда річ і маєстат покори
маленького тебе веде в бездонну хлань.

Вантаж своїх шукань несеш у ніч з собою
і тугу, що росте, немов вечірня тінь.
Простягнута рука не скаже: я з тобою,
ласкавий-режисер не скаже: відпочинь.

Без радості чудес, без віри в допомогу:
твій каганець ілюзій вже погас —
без знаку С. О. С. стулаєш на дорогу
до правди, що мов смерть.

А погонич твій — час.

1959

3. Сингич-агач

В поезії „У Бога за дверми лежала сокира“ Шевченко передає в поетичній формі зміст казахської легенди про „кайзака“ (казаха), що вкрав в Бога сокиру, яка за кару зрубала всі дерева на казахській землі та спалила села. Осталось тільки одне „святе дерево“ на казахських степах:

Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе
Покинуте Богом...

Це дерево Шевченко називає „сингич-агач“ і дає цій назві пояснення-примітку: „Одно дерево“ (цитуюмо за виданням „Кобзаря“ Василя Доманицького з 1910 року, стор. 355 і 594).

Шевченкове пояснення залишилося єдиним до 1925 р., до статті Василя Щурата п. з. „Шевченкова поема надії“.² Щурат зв'язує „сингич-агач“ із словом „синдрик-агач“, що його як татарське наводить у своїх описах киргизьких степів Бронислав Залеський, приятель Шевченка з Оренбурга, надрукованих по-французькому в Парижі в 1865 р.: *La vie des steppes Kirghizes, description, recits et contes. Paris 1865*. Залеський дає образ цього дерева й старається пояснити його назву з татарської мови, а саме від слова „синдирмак“ — ламати, розривати на шматки. „Святе дерево“ — це дерево покрите шматками матерії, одягу. Згідно з старовинним казахським звичаєм, проїжджі вкривають це дерево різними прикрасами, а зокрема шматками матерії, щоб переблагати Бога за свій гріх. Шевченко згадує про це ще в своїй повісті „Близнець“, а в наведеному вірші пише:

І кайзаки не минають
Дерева святого,
На долину заїжджають,
Дивуються з його
І моляться, і жертвами
Дерево благають,
У їх біднім краю,

й так закінчує свою поезію.

Пояснення Щурата (-Залеського) не вдовольняло дослідників. Проти „татарського“ виводу слова „сингич-агач“ промовляли не тільки формально-звукові дані („сингич“ дуже далеко від „синдрик“), але й те, що згадана легенда не татарського, а казахського походження.

В 1958 році в виданнях Польської Академії Наук у Варшаві надруковано статтю професора Яна Янова п. з. *Pochodzenie słowa syngicz-agacz w poezji Tarasa Szewczenki*.³ В цій статті Янів дає огляд цього питання й стверджує, що назви „сингич-агач“ не можна пояснити з літературної спадщини Шевченка. Шевченко залишив образ згаданого дерева й власноручний підпис „Джан-гис-агач“. Ця назва дозволяє, на думку Янова, відтворити автентичну

¹ Пор. „Київ“, 1961, ч. 1, стор. 55—56, ч. 2, стор. 24—25.

² Українська Рада, Львів 1925, окрема відбитка.

³ О wpływach orientalnych na język ukraiński. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, PAN, Warszawa 1958, tom 3, str. 203-209.

казахську „джангис-агач“ із значенням „самітне дерево“, отже таким, як його подав у поясненнях до поезії „У Бога лежала сокира“ сам Шевченко.

Переміну „джангис“ в „сингич“ Янів пояснює метатезою звуків і подібненням „а“ до „и“, отже: „джангис“ — „джингис“, „джингис“ — „сингидж“. Як посередник грала тут роллю, на думку Янова, російська мова, що не знає афрікати „дж“ й заступає завжди недзвінким „ч“, отже: „чингис“ — „сингич“.

На нашу думку про цьому поясненні можна обійтися без посередництва російської мови: обездзвінчення кінцевого „дж“ в „ч“ згідне з законами української фонетики й форму „сингич“ можна дуже легко вивести в „сингидж“. Це тим більше, що йде про іншомовне слово й така фонетична зміна оправдана в ньому

Насувається питання, чому в своїй поезії Шевченко назвав „самітне дерево“ „сингич-агач“, а під малюнком написав „джангис-агач“. Проф. Янів переконливо пояснює це хронологією: в 1848 році Шевченко ще не довго перебував на засланні в казахських степах. Він, мабуть, „познайомився з версією киргизької легенди в якомусь російському або українському середовищі, де „святе дерево“ носило назву „сингич-агач“, пізніш, коли рисував це дерево, записав його назву в постаті близькій до киргизької „вимови і подав як титул образу“ (стор. 208 цит. праці). Нам видається можливим і таке пояснення, що Шевченко чув назву цього дерева в формі „сингич-агач теж і з уст казахів, як говоривий варіант основної назви „джингис-агач“ таки з їхньої мови.

Так чи так, пояснення Янова більше правдоподібне ніж пояснення Щурата (-Залеського), і ми прийняли його в наш етимологічний словник української мови в такій формі (цитуємо ціле гасло):

Сингіч-ага́ч „einsamer Baum“ — solitary tree, 1848 Шевченко: „одно дерево“; another version: Джан-гис-агач (picture). — From Kirghiz džangis-agač ‘t’ with a methathesis of “s” and “dž,” vowel assimilation “a” to “i,” and unvoicing of the final “dž” to “č”: “singidž” — “singič.” Janów: through Ru. mediation, Studia 3, 203-209. The word cannot be derived from Tartar Sinderik-Agatsch (Br. Zaleski 1865) as suggested by Щурат, „Шевченкове дерево надії“ offprint: Львів 1925.

Postscriptum:

Саме коли ця стаття була закінчена, вийшов з друку давно заповіджений „Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови“ Митрополита Іларіона (Д-ра І. Огієнка), Вінніпер 1961. Хоч матеріялово цей словник спирається на видання „Кобзаря“ В. Доманицького в 1910 році, то, на жаль, автор вилишив слово „сингич-агач“ (як зрештою багато інших). Як виходить із літератури на стор. 33-34, авторові словника невідома ані праця Щурата, ані студія Янова, ані багато інших праць про Шевченкову мову. А це велика шкода для самого словника!

V. ФІЛОСОФІЯ ВИХОВАННЯ.

В попередніх розділах, ми сказали, розглядаючи відношення філософії до виховання, що всякі виховні теорії й системи ґрунтуються на якійсь філософії чи філософській системі і є рефлексом певного філософського мислення. Тепер же, і в дальших розділах, спробуємо показати три головні філософські доктрини чи три основні типи філософського мислення, які зовсім відмінно підходять до проблеми виховання і зовсім відмінно його формулюють. Це натуралізм, ідеалізм і прагматизм.¹⁾ В цих трьох типах філософії замикаються сьогодні всі виховні теорії, концепції й системи, хоч вони, очевидно, далеко не обмежуються до одного типу людського мислення, тільки засвоюють корисні для виховання — з їх точки погляду, засади, думки і погляди інших філософських доктрин. Таким способом виховні концепції й системи є здебільша еклектичними, подібно як еклектичною є концепція життя кожної пересічної людини, яка не має й не може мати однородних поглядів, зв'язаних виключно з якимсь одним типом філософського мислення, бо вона не знає філософії. Так само і в вихованні, яке, спираючись засадничо на якусь одну філософську доктрину, приймає чимало поглядів і навіть засобів з інших, часто протилежних філософських концепцій. Для прикладу можна взяти такого теоретика виховання й мислителя як Жан Жак Руссо, який в історії філософії має опінію натураліста,²⁾ особливо ж у методиці виховання, але коли оцінювати його з точки бачення виховних цілей, які він проголошував, то його можна зарахувати до ідеалістичного напрямку,³⁾ якому його натуралістична фаза була лише підготовною фазою морально-естетичного, естетичного і релігійного виховання.⁴⁾ Та все таки Руссо залишився в опінії істориків філософії та теоретиків виховання профетом виховного натуралізму, з достатньою, розуміється, для цього підставою.

Інший приклад еклектизму дає християнська чи пак католицька виховна система, яка уважає себе, з повним, очевидно, правом, універсальною, оскільки філософія християнського ідеалізму прийняла і засвоїла собі все, що корисне, здорове й поступове в інших виховних системах та теоріях виховання. Головні засади християнської філософії залишаються незмінними, але те, що добре й вартісне в натуралістичній теорії виховання і в прагматичній знайшло застосування в християнській виховній системі, оскільки все те не суперечить принципам християнської філософії. З цього ясно, що якоїсь зовсім чистої чи виключної теорії виховання, нпр. чисто натуралістичної або виключно ідеалістичної чи прагматичної, немає і, мабуть, не може бути, бо кожна нова теорія все таки приймає дещо із попередньої чи попередніх філософських теорій і поглядів.

Цими трьома основними типами філософії, очевидно, не вичерпується величезна кількість найрізноманітніших філософських напрямів і концепцій, але всі ці напрями й концепції можна все таки звести до

¹ R. C. Lodge. *Philosophy of Education*. New York, 1947.

² J. S. Adams. *Educational theories*, p. 37.

³ R. R. Rusk. *The Philosophical Bases of Education*, p. 35.

⁴ J. Ross. *Groundwork of Educational theory*. London 1942, p. 85.

них трьох, а властиво тільки до двох типів людського сприймання дійсності. Кажемо двох, бо довгий час були справді тільки два основні способи пояснювання людського життя і світу — ідеалістичний і матеріялістичний, але пізніше, вже в новіших часах, викристалізувався третій тип, т. зв. радикально-емпіричний, відомий загально під назвою **прагматизму**, що й справді виявив претенсії бути окремим типом філософського мислення.

Деякі теоретики признають йому ці претенсії і вважають його за тип філософії, рівнорядний з двома іншими,⁵⁾ але інші вважають його лише за *via media* між ідеалізмом і матеріялізмом, з деякою, може, перевагою, і то в деяких лише питаннях, в сторону ідеалізму.⁶⁾ Один із сучасних авторів Історії філософії вважає прагматизм „новою назвою для старого способу мислення“, бо він має своє коріння в Кантовім „практичним розумі“, в Шопенгауєровій екзальтації волі, в Дарвіновій еволюції, в англійському утилітаризмі й емпіризмі тощо. Єдине, що тут типове й оригінальне, це хіба специфічно американська манера мислення.⁷⁾

Наскільки це так а чи так, нас тут особливо не буде цікавити, тимбільше, що й прагматизм уважає обидва первісні типи філософії за занадто абстрактні й обстраговані від конкретних фактів людського життя та ставить у центрі своїх зацікавлень реальне, практичне життя, відказуючись цілковито від абстракцій та трансценденцій. Зате нас цікавитиме прагматизм, як філософія виховання, бо це була філософія на свій час революційна, яка й привела до певної ґрунтовної зміни виховних поглядів та виховної практики. Чи ці зміни були для виховання корисні, це інша справа, яку ми побачимо в дальшому розгляді, а покищо займемося обговоренням усіх трьох згаданих філософських типів.

1. Натуралізм.

Щоб правильно зрозуміти натуралізм чи натуралістичну концепцію життя, треба звернутися до його джерела, з якого він розвинувся, тобто до головної проблеми філософії. Таких проблем є засадничо дві: одна, це метафізична проблема суті, реального світу, а друга, — проблема суті людини. Щодо першої проблеми, то на суть природи (реального світу) є різні погляди: моністичні, дуалістичні і плюралістичні, залежно від того, що є принципом буття або скільки субстанцій складається на нього. Філософська думка здебільша схиляється до того, що світ складається з одної субстанції — це моністичний погляд; але більш популярний є погляд **дуалістичний**, який бачить дві субстанції: світ зовнішній і світ внутрішній, або світ речей і світ власних наших переживань. Іншими словами, матерія і дух. Що ж до суті людини, то вона складається теж із двох субстанцій: душі і тіла. Цей погляд, тобто **психофізичний дуалізм**, який каже, що душа і тіло є два окремі реалітети із своїми відмінними властивостями, загально-прийнятий. Але є ще погляд **плюралістичний**, який допускає не одну і не дві, а багато субстанцій, нпр., атоми.

Щодо тіла й душі, то дуалізм бачить тут два окремі елементи, тільки одні тут допускають взаємодію цих елементів, а інші відстоюють виключність і незалежність кожного з них. Із погляду взаємодії

⁵ R. C. Lodge, op. cit. p. 1.

⁶ J. S. Ross, op. cit. p. 83.

⁷ Willi Durant. The Story of Philosophy. New York, 1956, p. 58.

викристалізувалася думка, що тіло й душа, це тільки два **аспекти одного принципу**, отже думка в суті речі **моністична**. Але ж і монізм є двоякий: один віддає першенство духові, а другий матерії, або один зводить первопричину буття і світу до духових первнів, інші до матеріяльних. Так постали два основні типи моністичної інтерпретації буття і світу: ідеалістичний і матеріалістичний.

Матеріалізм у своїй примітивній формі твердить, що **матерія** є речовиною світу, і те, що ми називаємо духом, є або формою матерії або її властивістю або одне й друге. Дух, це мізок і його праця. Досвід або свідомість, це побічний продукт, рід фосфоризуючої полуміні, яка супроводить функцію матеріяльного органу — мізку. В античній Греції був погляд, що світ постав з атомів, які рухаючись у порожнечі спричиняють чи витворюють речі. В новіших часах матеріалізм знову вернувся до атомів, і Нютон видумав закон руху, до якого старався звести все життя і світ. Світ, це велика машина, що, пушена в рух, вічно рухається, внаслідок чого комплекси атомів і молекул, керовані законом механіки, витворюють живі створіння. Таким чином, людина — це твір механіки, зовсім випадковий, бо творча сила атомів не має ніякої цілі ані напрямку.⁸

Отак постала матеріалістично-механістична теорія, яка спричинила в 19 ст. сильний розвиток фізики й фізичних наук, а ці викрили закони, що кермують фізичним світом. Пізніше владу цих законів поширили на все людське життя, внаслідок чого постала думка, що людина є вислідом акції природного оточення згідно з твердими законами природної селекції і консеквентного вижиття найбільш пристосованих до природи й боротьби за існування в природі. Так постав натуралізм, опертий на **механістичній** концепції матеріалізму.

Але є ще інша форма натуралізму — **біологічна**, яка спирається на біологічних науках, а не фізичних, і пояснює людину, як найвищу форму тварин. Людина є продуктом природи, тому природа домінує над людиною, а не навпаки, і тому людина не має такого значення й важности як природа, бо природа постала перша. Насамперед розвинувся неживий світ, з них постали животини, тобто рослини, з рослин розвинулися тварини, а з тварин людина і вся суспільна організація. Отже людина є лише вищим гатунком тварин в ступені еволюції і продуктом еволюції в природі. Але перехід неорганічної матерії в організм, тобто в життя, і органічного життя в людину, це один і той самий процес. Тільки ж коли людина є продуктом еволюції в природі і коли вона пройшла всі фази розвитку, то це зовсім логічне, що саме в **природі** треба шукати причини існування, а не деінде. Еволюція створила людину сукцесивною трансформацією від нескладного до складнішого, від примітивного до найбільш розвиненого. Щоб пояснити існування людини, треба відвернути процес і звести складне до найпростішого. Це основний підхід натуралізму до цілої структури знання — редукція вищих форм до нижчих, отже теперішність до минулого.

Таким чином, природу зредуковано до матерії і руху, матерію до атомів, а рух до механічної сили, універс до суми фізичних і хемічних законів, духове життя до психології, психологію до фізіології, фізіологію до біології, а біологію до механіки. І даліше — ідеї стали психічним сприйманням, інтелігенція функцією мозку, душа зредукована

⁸ J. S. Ross, op. cit. p. 58.

до матерії, а воля те саме, що інстинкт. Людський характер, інтелектуальні й вольові здібності, філософія життя й поведінка пояснюються як вислід фізичної й суспільної спадковості. Все це є результатом природної селекції, процесом пристосування до оточення. Вся акція є реакцією, творення трансформацією, а ініціатива імітацією. Те, що ми називаємо духовим життям, є тільки одним аспектом органічного життя людини, об'єктом законів фізики, хемії й механіки, як у кожній іншій фазі органічного життя. Думка є функцією мозку, а вільна воля людини, це ілюзія. Людська діяльність, фізична чи „духова“, належить до шаблону природи і є предметом природного права, яке є міродайне для всього світу. Людська суспільність, це велетенський організм, який подібно, як одиниця, є об'єктом законів розвитку.

Світ є лише один, цей, що ми бачимо, іншого світу, потойбічного, немає, а з цього слідує, що немає й Бога (оскільки сама Природа або Людство не стане предметом культу), немає безсмертності ані якого будь пережиття смерті, оскільки свого рода безсмертністю не вважати пам'ять про когось, про чиєсь життя і діла в наступних поколіннях. І немає нічого в людині такого, що не походило б від природи. Якщо ми говоримо про душу, як про щось окреме від природи, то це неправильно, немає нічого такого, як душа. Виключені теж чуда і провидіння, молитва стає дією без значення, якщо не трактувати її як естетичний або дисциплінарний чи терапевтичний засіб.

І не може бути „вільної волі“, коли її розуміти як здібність людини відхилитися від лінії, визначеної причиновим процесом, який відбувається, пливе в людину і з людини.

Натуралізм визнає детермінізм. Закони, які кермують людською поведінкою, не є інші від тих, що кермують зорями й атомами. Коли ми кажемо, що ми ще не вирішили, що маємо робити, то це не ми рішаємо, але наші атоми разом із рештою світу: ми робимо те, що мусимо, а не те, що хочемо робити.

Коли свобода означає, що ми робимо, що хочемо, то ми свобідні, але, як Спенсер каже, ми завжди робимо, що хочемо, бо інакше ми не можемо робити — це природа спричинює, що ми саме це хочемо робити. Ми можемо робити, що ми хочемо і любимо, але не можемо хотіти, чого ми хотіли б. Наше хотіння є тільки засіб, яким природа виконує свою волю в нашій поведінці.⁹

Натуралізм має ще інші форми поділу, залежно від предмету зацікавлення. Одна форма натуралізму цікавиться субстанцією всесвіту і первопричиною буття, тобто метафізикою. Це тип метафізики, яка приймає природу як суму речей і подій у часі і просторі, виключаючи все, що надприродне або потойбічне. Щонебудь здавалося б незалежним від законів природи, як нпр. людське життя, або витвори уяви, це в дійсності частина природи. Все походить від природи і вертається до природи. Очевидна річ, є багато речей нам невідомих, але їх наука має досліджувати й відкривати, а все це є ніщо інше, як сама природа.

Цю форму натуралізму називають **метафізичним натуралізмом**, або просто **матеріалізмом**, для відміни від іншої форми, яку називають **антиметафізичним натуралізмом**, оскільки ця форма, що вважається модерною, відкидає не тільки розв'язку традиційного натуралізму, але й сам предмет зацікавлень та його методи, займаючись головно проблемою науки, тобто теорією знання, в якій наука мала б бути оста-

⁹ W. E. Hocking. Types of Philosophy. New York, 1929, p. 44-46.

точним і єдинодосконалим знанням, про яке людство віддавна „мріє“. Цю форму натуралізму називають теж **позитивізмом**, оскільки вона розглядає природу під кутом причиновості, тому й підпадає під обсервацію якоїсь із позитивних наук.¹⁰

Історично бравши, натуралізм народився в 16 ст., коли почалося зацікавлення природничими студіями, до голосу дійшов у 17 ст., у працях таких філософів, як Ф. Бекон і Дж. Лок, які історія філософії вважає зачинателями модерного, тобто наукового матеріалізму, а до найвищого розвитку дійшов у 19 ст. й опанував всевладно людське мислення. Він охопив усі країни Європи, де визначними його представниками були такі мислителі, як А. Комт, Ф. Ренан, К. Бернар та Г. Тен у Франції, (позитивізм) Дж. С. Мілл, Г. Дарвін і Г. Спенсер в Англії, (утилітаризм та еволюціонізм) Р. Фієрбах і В. Штраус та Фогт, Бюхнер і Гекель у Німеччині, Ломброзо, Серджі й Ардіґо в Італії.

Та які б не були різниці між окремими формами чи напрямками натуралістичного мислення, вони всі згодні в тому, що природа — єдине джерело всього існування і єдиний критерій правди, що вона всевистачальна і що від неї виходять усі висновки для людини, культури й виховання; вони всі відкидають існування Бога як творця всесвіту й людини, хоч деякі допускають якогось Творця чи Автора речей, який однаке, створивши світ, більше ним не цікавиться і до нього не мішається, а раз створений порядок природи, життя й людини залишається незмінний і повсякчасний. Але взагалі натуралізм різних форм відвертає людину від надприродного світу і скеровує всю її увагу на реальне життя видимого світу та на окрему людину (індивідуальний натуралізм) або на спільноту і суспільне життя (соціальний чи соціологічний натуралізм). Цей напрям постав із зацікавлення студіями суспільства і суспільного життя, а ці студії створили окрему науку — соціологію або суспільствознавство. Про соціологічний натуралізм у нас буде мова пізніше, а тимчасом ми поцікавимося окремими проблемами як їх інтерпретує натуралізм узагалі.

Верховодство природничих наук. Оскільки натуралізм визнає природу за найвищу реальність, то й вивчення природи стало окремою наукою. Давніше кожна наука в своїй ділянці і власними методами могла **незалежно** від інших наук доходити до правди. Коли ж настав натуралізм, то він визнав лише одну ділянку знання й одну методику досліду, — властиву природничим наукам. Такими чином природничі науки стали верховодними над усіма іншими науками і зайняли осередок життя. Знання природи було єдиним засобом підкорити собі сили природи і заставити їх служити людині. Всі інші надбання попередників представляють тільки слабкий відблиск того, що можуть дати природничі науки. Золотий вік людства лежить ще напереді, бо досі наука не знайшла правди. Єдиною наукою, яка є правдива і яка відкриває правду, це природнича наука, що спирається на факти, обсервацію, експерименти й індукцію.

І саме тому її методи реалістичні, позитивні, емпіричні й експериментальні. А тільки такі можна застосовувати, щоб дійти до правди. Давню науку натуралізм проголосив абстрактною, сумнівною і фантастичною. Натомість знання, основане на методах природничої науки, є знанням фактів, тому воно реальне, вітальне й позитивне, „знання, то сила“. І з уваги на важність так визначеної позитивної методи, по-

¹⁰ W. E. Hocking, op. cit.

зитивної думки і позитивного знання, натуралізм назвали теж **позитивізмом** або **сцієнтизмом** (лат. *scio* — знаю).

Наука й філософія. Постава натуралізму до філософії наскрізь негативна, в найкращому випадку натуралізм уважає філософію служеницею науки і більшої важности, оскільки ділянка її діяння є незбагнена розумом та недоступна науці, їй не признає. Наука, кажуть натуралісти, може похвалитися безперервним прогресом з величезними здобутками в різних ділянках, а філософія, якраз навпаки, порушується в дуже обмеженій сфері, і її історія є ніщо більше як повторення тих самих проблем, завжди підношених і ніколи не розв'язаних. Наука робить поступ, а філософія лежить поза нею. Наука має до діла з фактами, базується на практиці та веде до знання, яке єдине є реальне, конкретне, корисне, позитивне й практичне, а філософія базується на принципах, теоріях, ідеях, дедукціях. Її знання чисто теоретичне й абстрактне і не має ніякого відношення до життя й реальности. Наука обмежується до визначених ділянок і цікавиться особливими проблемами; хоч наукове знання є некомплетне, то все ж воно постійно поступає вперед і розвивається. Зате філософія претендує до всіх ділянок, але багато з них пропускає. І вчення філософії завжди викликає чи може викликати сумніви. Наука є об'єктивна, а філософія суб'єктивна. Наука говорить простою мовою здорового розуму, а термінологія філософії вживає таких темних і незрозумілих термінів, що її люди не розуміють. Тому наука більше відповідає демократичному вікові.

Натуралізм і релігія. В популярному розумінні релігія є виявом і експлуатацією ігноранції й страху людей. В натуралістичній культурі для релігії немає місця. Коли людина мусить мати релігію, то хай вона буде диктована розумом — релігія природи. De Hovre каже в своїй книжці „Філософія й виховання“, що тиранська сила природничої науки ніде не виявилася з такою безоглядністю, як у ділянці релігії. Справді, в цій ділянці велися найлютіші бої, відколи появилися натуралізм. Тут розум став проти віри, наука проти релігії, забобони проти знання, об'явлення проти еволюції, природне проти надприродного, догма проти скептицизму, Церква проти держави, релігійна мораль проти світської... — Отакі є деякі форми цієї смертельної боротьби. А вона була інтенсивна. Брязкіт зброї і воєнний крик лунали по всьому світі десятки років і відбивалися луною в найглибших глибинах нашого інтелектуального життя.¹¹ Розум став всевладним керівником людського життя (раціоналізм), і релігія мусіла перед ним відступати. Ренан сказав, що наука є релігією і вона сама зможе формулювати віровчення в майбутньому, бо вона сама має потрібні кваліфікації, щоб вирішувати безконечні проблеми, яких розв'язки людська природа наполегливо домагається.¹² „Наука, каже McFarland Ross, є, головню, методом, в протилежності до філософії, яка пробує інтегрувати висліди, здобуті наукою, в систематичну цілість“.¹³

Натуралістична етика. В натуралістичній концепції життя етика не є знанням того, як повинно бути добре й морально, тільки того, що є корисне й приємне для одиниці або спільноти. Це означає, що моральність утратила свій ідейний і релігійний зміст та зійшла до ролі

¹¹ Dr. De Hovre. *Philosophy of Education*. London, p. 5.

¹² *L'Avenir de la Science*.

¹³ Is there a Scientific Philosophy of Life? „*Religion Education*, Vol. XXIII, No. 2, 110—112.

утилітаризму. І натуралізм пропонує утилітаризм, егоїзм — особистий чи суспільний — пристосування до оточення, зберігання себе і своєї раси, боротьбу за існування, перевагу економічних вартостей над моральними, перевагу сили над правом, безконечну й важку конкуренцію без моральних засад і справедливості міцнішого. Це т. зв. „наукова моральність“. Релігія перестала бути основою моральності, тому релігію заступає знання. В натуралістичній концепції життя для релігії немає місця, а коли людина конечно хоче мати релігію, то хай нею буде релігія природи, подиктована розумом. В популярному розумінні релігія є виявом та використанням ігноранції й страху людини. В ділянці моральності, як і в ділянці знання, конечно індуктивна метода для вивчення морального життя різних людей різних часів історії. І таким чином аналізу того, чим моральність була і є, визначається, чим моральність має бути. Отже до моральності застосовано теорію релятивності, за якою нема нічого безумовного, нічого абсолютного, нічого незмінного. Все є релятивне, все є умовне. Моральне життя і моральні закони залежать від часу й місця, країв і народів, економічних, соціальних, політичних і релігійних чинників, вони міняються разом із часом і оточенням.¹⁴

Натуралізм і мистецтво. В літературі й мистецтві кожноразні філософські спекуляції на тему значення життя відбиваються так само як і в кожній іншій ділянці людської діяльності. Не диво, що натуралістична концепція відбилася і в мистецтві. Головною засадою натуралізму в мистецтві є підпорядкування мистецтва природі, отже й життя, бо мистецтво для натуралізму є ніщо інше як наслідування природи або копія чи репродукція природи, а природу розум визнає за єдину дійсність і правду. В ім'я тієї правди література й мистецтва мають давати образ природи таким, як він є в дійсності, без будьякої зміни й ідеалізації й без огляду на моральні закони. Первісно мистецтво було тісно зв'язане з природою, каже натуралізм, але релігія й філософія розлучили їх, тому натуралізм ставить собі завдання повернути той тісний зв'язок і залежність мистецтва від природи. Природа, з якою мистецтво ніби знову шукає зв'язку, не є фантастичною природою минулого, ані отою казковою країною, в яку людський дух „любив бавитися“, тільки радше новим світом фактів, які наука відкрила й поклала, а знання того світу є прославленням інтелекту сучасної людини. Отже взаємини природи й мистецтва не можуть бути ті самі, що давніше, бо конкуренція природи змінилася, тому й мистецтво мусить стосуватися до тих змін. Таким чином мистецтво буде натуралізмом відмодернізоване й наступить другий, натуралістичний ренесанс. Це станеться під впливом науки, яка стане медіумом, що його засобами мистецтво буде інтерпретувати природу. Наука є єдиним засобом комунікації між природою й людиною, наукові методи є єдиноправильними, властивими оцінками й інтерпретаціями природи. Звідси, природничі науки мають бути провідниками мистецтва. Таким чином література й мистецтво мають стати натуралістичними, черпаючи з багатого джерела науки.

Як ця трансформація має відбуватися? Подібно, як відбувалася і трансформація науки взагалі, яка була основана, як кажуть натуралісти, на твердій основі об'єктивних студій природи. Так само література й мистецтво мають почати нове життя, відв'язуючись від фанта-

¹⁴ W. R. Sorley. The Ethics of Naturalism. London, 1914.

зії й ідеалізму та змагаючи за всяку можливу ціну нав'язати до світу реальності, розглядати конкретні факти і знати природу людську з усіма її хибами й вартостями. Отже література й мистецтво мусять засвоїти собі ментальність позитивізму і стати реалістичними. Абстрактне мусить дати місце конкретному, фікційний герой — людині з вулиці. Романтизм мусить поступитися перед реалізмом, бо життя не є забавою, але боротьбою за існування. Окрім того, ми мусимо пам'ятати, що нема нічого, що не підпадало б науковому іспитові. Ніщо не є ані зависоке, ані занижке, щоб бути предметом розглядання. А мистецтво й література мусять вчитися оцінювати красу, яка криється в простоті, і велич, яка належить до праці, та гуманність, яка криється в вулиці і в соціальних покидьках. Так науковий дух обсервації стане артистичним даром найвищої важности. Коли природничі науки є описові, то й мистецтво реалізму мусить бути описове й репродукційне, показуючи речі, якими вони є, отвертим описом деталей. Тому воно має брати зовнішнє життя замість внутрішнього, фізичне, замість духового, матеріальне замість нематеріального і фізіологічне замість психологічного. Бо наукові експерименти, проблеми й теорії, як питання спадковости і впливи оточення, наукове знання й наукові методи та докази є тожні з мистецтвом і літературою. Вони займаються тими самими справами, тому то й трактування їх має бути те саме. Це була основна ідея „Експериментального роману“ французького натураліста Е. Золя і вивчення французької літератури 70-тих років — Гонкури, Дюма (син), Золя, Фльобер та ін., на чолі з критиком Сент-Бевом. Іншими словами, місія літератури й мистецтва та сама, що й науки — вони своїм характером інтелектуалістичні. Їх ціллю є не стільки виховувати й підносити, як радше очищувати інтелект, передавати знання, загострювати силу обсервації, збуджувати відчуття реальности та поширювати натуралістичну концепцію життя. Окремо треба говорити про теорію історії мистецтва Г. Тена, який каже, що мистецьку продукцію зумовлюють три чинники: культурне мілье або середовище, раса й доба.

д. б.

Б. Курилас / ЗОРЯНЕ НЕБО (сонет)

Люблю вечорами дивитись на зорі.
Пригадують вони отари овечат,
Що граються у срібнім вруні шат,
Розсипані, як перли, у просторі.

Самоцвітно сяють груні оксамитні
Таємничі такі, сповнені величі дивної;
Мерехтять ці світи краси зір переливної,
Аж не сниться мені у пориві молитви.

Каже тоді серце тремтливе і п'янке,
Що є щось в світі краще і вище за марне
Людського роду земське „Уживай!“

Бо понад болі і жагу,
Над смерти жах і тлінь плісну
Живе Краса, мій тихий Рай!

Вибух німецько- большевицької війни в 1941 році приніс на короткий час помітне відпруження поневоленням Москвою народом, а перш за все українцям. Та це відпруження і зв'язані з походом німецьких армій на схід надії української спільноти скоро розвіялися при зустрічі з дійсністю. На овиді нашої найновішої історії не показувалися ніякі суттєві зміни. Це лиш новий окупант замінював старого. Вже перші кроки німецької політики на щойно здобутих західноукраїнських землях, а перш за все в столиці Галицької землі — у Львові, демаскували нового окупанта. Симптоми тої політики далися завважити також і на університетському терені. Зараз після приходу німців до Львова, я, як старший асистент при Катедрі Античної Історії пішов до університетського будинку і, маючи ключ від поміщень Катедри, зайшов туди, щоб подивитися, чи военні події не спричинили якоїсь халепи. Але показалося, що все було в порядку, навіть шоби не були побиті в тій частині будинку. Тоді я почав заходити до Катедри, щоб продовжувати наукову працю, а саме перекладати останні розділи Геродотової Скитії, а разом з тим і коментар. Критичні видання оригіналу й деякі переклади Геродота на інші мови, що находилися в бібліотеці Катедри, були мені кінче потрібні до українського перекладу, а у власній бібліотеці я того не мав. Треба було отже користати з бібліотеки Катедри, з якою я був дуже добре обізнаний як бібліотекар. Та мій плян відвідування Катедри показався уже по кількох днях нереальним. Одного ранку зустрів я при головній брамі університету (напроти Єзуїтського городу) німецького вояка на стійці. На його запит, чи я маю дозвіл на вхід до університетського будинку, я сказав йому хто я, і показав ключ. Мої аргументи, і бездоганне володіння німецькою мовою зробили певне враження. Вояк дозволив мені увійти до будинку. Так було кілька разів, але пізніше мусів бути якийсь наказ військової влади, що вступ до університетського будинку цивільним людям заборонений. У зв'язку з тією справою академик Михайло Возняк був би попав у халепу. Він як професор університету старався також увійти до будинку. Та покійний був дуже нервовий. Він почав нервово переконувати німецького вояка на стійці, що той загрозив йому зброєю, коли він не уступиться. Возняк відійшов збентежений і не пробував уже більше щастя. Наступні тижні показали, що німці зовсім не думають про дозвіл на відкриття університету. Треба було отже працівникам з університетського терену розглядатися за іншими можливостями праці. Це питання стало рубом зокрема перед істориками. Якраз тоді виринали, як здавалося, інші можливості. Я довідався між нашими істориками на терені НТШ, що німецька влада планує відновити працю в Міському й Державному Архівах у Львові. Дальший хід справи на тому відтинку показав, що німці були справді зацікавлені у відновленні праці на терені двох названих інституцій. Як згодом показалося, то вони хотіли сцентралізувати і впорядкувати всі архівні матеріали і віддати до диспозиції німецьких дослідників, які мали їх „відповідно“ використати. Місцеві історики й архіварі мали стати лише допоміжною силою, якої завданням було б підготовити відповідні еляборати до опрацювання німецькими дослідниками, очевидно, в дусі німецького *Drang nach Osten*. Пізніші розмови з деякими німцями, що приїжджали з Берліна чи Кракова на контролю львівських архівів, і їхні досить виразні натяки відкривали нам згадані німецькі наміри. Такі були німецькі пляни на дальшу мету. Та ми, як члени української спільноти, мали свою політику й свої ближчі пляни, які вимагали негайної акції, без огляду на те, як розвинуться дальші події на фронті і в політиці. Йшло саме про те, щоб український

елемент входив, можливо, якнайчисленніше до адміністративного апарату й інших установ в цілі збільшення українського стану посідання у спольонізованій ще з австрійських часів, а відтак ще більше за 20-літнього окупаційного панування поверсальської Польщі, столиці Західної України. Справа вимагала тим більше зусиль, що ж за польської окупації українська участь в адміністративному апараті й різних міських та державних установах зводилася дослівно до *numerus nullus*, а за советів на місце деяких усунених поляків прийшов головню на керівні становища партійно-московський та у великій мірі жидівський елемент. Треба було отже історикам-українцям не надумуватися, лише займати позиції в Міському й Державному Архівах у Львові, коли траплялася нагода, тимбільше, що на ті становища рефлектували польські історики й архіварі, які працювали там до вересня 1939 року й відтак частинно за советів. На підставі одної розмови при кінці липня з головним директором архівів у Генеральній Губернії, до якої зачислено й так зв. „Дистрикт Галичина“, мене призначили до Міського Архіву Львова. Головний директор архівів, Еріх Рандт, був до мене дуже ввічливий і зазначив навіть, що йому приємно зайняти в Архіві українських дослідників, при чому підкреслив, що Архів є німецькою установою, а ми будемо німецькими урядовцями. Це був уже старий німець, що пам'ятав добре кайзерівську Німеччину. На директора Міського Архіву був призначений фаховий архівар з польських часів і доцент бувшого Університету Яна Казімержа, д-р Кароль Бадецькі. Другим рангою по Бадецькім став наш публіцист та історик мистецтва, Микола Голубець, що мав виконувати обов'язки кустоса архівних пам'яток. Відтак ішов поляк-ендек — д-р Антоні Кнот. Становище першого рангою бібліотекаря Архіву обняв я, а моїм заступником став поет Степан Чарнецький. Крім того був ще один молодий поляк — мгр. Вальтер, який помагав мені при бібліотеці Архіву. Секретаркою адміністрації Архіву була українка, якої прізвища собі не пригадую. Крім того було ще кількох службовиків і возьних, а серед них один українець. Коли йде про науковий колектив Архіву, то відношення сил було — 3:3 (Бадецькі, Кнот і Вальтер та Голубець, Домбровський і Чарнецький). Так представлявся персональний склад Міського Архіву. Першою нашою працею було переглянути той архівний матеріал, що був порозміщований по різних місцях, а в тому й по монастирях Львова, та перевозити його, головню важніші речі, до Міського Архіву при вул. Яблоновських. Робітну силу становили приділені до Архіву жида, які носили й навантажували в авта пакунки з книжками й архівними актами. Вони радо це виконували і були вдоволені із свого приділення до праці при Архіві, бо тут ніхто їх не переслідував, а навпаки, ми всі дивилися крізь пальці на різні недотягнення в їхній праці. Щонайбільше, коли якась книжка, чи пакет актів впав на землю в наслідок необережності того, чи іншого жидівського робітника та загнулася окладина, д-р Кнот „зашлякував“ на голос, а відтак усміхнувся і моргнув до мене. Коли був дощ і не можна було звозувати актів, жидівські робітники (а було їх кільканадцять) позаховувалися по закамарках Архіву, щоб їх ніхто не бачив в разі якоїсь небажаної німецької контролі чи звичайної візити і ждали на кінець праці, читаючи книжки, або дрімаючи. Бувши приділеними до Архіву, вони мали виказки з „пташком“ від військового командування, а відтак від штаттгауптмана, що хоронили їх під час так званих „акцій“, тобто злочинних ловів на ту частину мешканців міста, що носила жидівську відзнаку — зірку Давида.

Після звезення матеріалів, я зайнявся порядкуванням бібліотеки Архіву. Крім того до моїх обов'язків належало комплектування різних друків, плякатів, оголошень і т. п. включно з оповіщеннями військової а відтак

цивільної влади та з запорядками льокальних чинників. Я старався покінчити якнайскорше з порядкуванням бібліотеки, в надії, що після того одержу завдання зайнятися науково-дослідною працею архіваря. Це було в душі розмови, яку я мав на самому початку своєї праці з головним директором Архівів у Генеральній Губернії в Кракові, який, як вище сказано, був навіть дуже ввічливий та вислухував уважно моїх сугестій, потакуючи час до часу головою. Після того я не мав більше нагоди говорити з ним, лише з його заступником, д-ром Герінгом (як я довідався, братанком відомого маршала, Германа Герінга), молодим, певним себе німцем, що, хоч і старався бути назверх ввічливим, пускав нераз легко фарбу юнкерської пихи як представник „вищої раси“. На словах був ввічливий, але погляд і міміка зраджували „юберменша“. Я мав з цим Герінгом кілька розмов, з яких пригадую собі дуже добре одну, в якій я інформував його про хід праці в порядкуванні бібліотеки Архіву. Герінг вислухав мене, приймаючи до уваги все без ніяких запитів, чого, звичайно, не робив. Згодом відізвався з ввічливою усмішкою: „При перегляді персоналій окремих службовців Архіву я мав нагоду познайомитися з вашими персональними даними. Ви спеціаліст з античної історії, займаєтеся проблемами Скитії. А може б ви так написали працю про ролі остготів в історії Східної Європи?..“ Тут він хвилину спинився, певно, старався дібрати відповідні слова для висловлення свого побажання в досить делікатній матерії, а відтак докинув: „... але, знаєте, в душі сучасних подій, тобто при узглядненні германського вкладу в політичний і культурний розвиток Східної Європи в античній добі“. На оправдання своїх слів він додав: „Германський світ також має свій вклад у східноєвропейську історію, ще й сьогодні німецький вояк кривавиться на Сході за краще завтра нової Європи, а в тому й східної“. Я відразу зрозумів його „побожне“ бажання. Треба було дати якусь „політичну“ відповідь, щоб не брати на себе ніяких зобов'язань і рівночасно не наставляти німця проти себе. „Моя спеціальність — це Геродотова Скитія — сказав я йому, — а проблема готів не була дотепер безпосереднім предметом моїх дослідів. Це питання вимагає довших студій, і воно справді варте того, щоб ним зацікавитися ближче... Герінг усміхнувся до мене й заохочуюче додав: „Подумайте над ним. Коли напишете щось таке, я постараюся знайти вам видавця“. На тому наша розмова закінчилася. Я, очевидно, ограничився лише до „думання“ над тим, не приступивши ніколи до реалізування запропонованого діла. У мене й так було досить своєї праці. Після приходу німців до Львова, проф. Василь Сімович намовив мене написати підручник античної історії для вищих клас середніх шкіл, думаючи, що для українського шкільництва відкриються двері ширшої діяльності. Я опрацював проспект такого підручника, що включав античний Схід, Грецію, античну Україну й Рим та починав уже працювати над Сходом. Згодом показалося, що наші надії були неоправдані, бо випускання нових кадрів української інтелігенції не лежало в плані нового окупанта й не покривалося з німецькою політикою на Сході. В перших місяцях німецько-советської війни звернувся титулярний посадник міста Львова, д-р Степан Біляк (фактична влада належала до німецького штатдтавгтмана) до істориків Миського Архіву з проханням опрацювати справу перейменування важніших львівських вулиць в душі українізації старого городу князя Лева. Д-р С. Біляк мав передати план до затвердження командантові міста, а відтак приступити до реалізування діла. Ми з Голубцем опрацьовували це питання дискретно в його кабінеті Миського Архіву на базі можливого рівнозначного перейменування, напр., вул. Міцкевича на вул. Шевченка, вул. Пілсудського на вул. Петлюри, вул. Легіонуф на вул. Українських Січових

Стрільців і т. д. Це завдання ми виконали, і Голубець передав д-рові Білякові список перейменованих вулиць. Та до згаданого перейменування, як відомо, не дійшло. Д-р Біляк передав список до затвердження командантові міста, а той, мабуть, згідно з „вищими“ інструкціями, кинув список вулиць до якоїсь шухлядки, щоб він влежувався та набирив „амтскрафту“ в умовах безглуздої німецької політики. Після того, як я привів бібліотеку Архіву до порядку, мені не залишалося багато до роботи крім регулярного колектування різних друків, оповісток, запорядків, афіш і т. п. Директор Архіву, Бадецькі, не одержував ніяких інструкцій щодо навантаження нас якоюсь конкретно науково-дослідною архіварною працею, і ми нераз нудилися й зиркали на годинник. В таких моментах я нераз заглядав до кабінету Голубця, і ми ділилися один з одним поглядами на різні проблеми з історії України, обговорюючи мериторичну й методологічну сторінку його Історії, виданої Тиктором. Розуміється, поважну дискусію ми перетикали часто дотепами в дусі Голубцевого гумору та остроумної реценції на його Історію, написаної талановитим істориком, відтак Василямином, о. Теофілем Кострубою на сторінках „Нової Зорі“. При тому не обійшлося і без гумористичних шпильок з приводу того, що Голубець у своїй Історії приписав декому з наших князів більше дітей, як в дійсності було.

Побачивши, що перспективи сподіваної науково-дослідної праці в архіварній ділянці стають фатаморганою в умовах більш як реальної дійсності під новим окупантом і що на їхнє місце з'являються примари нудної, безплідної вегетації, я почав думати про залишення Архіву. Коли ж, до того, виринули можливості виїхати до Праги, я довго не надумувався і, залишивши Архів в літі 1942 р., почав готуватися до виїзду. Якось так склалося, що українські дослідники не загірли довго місця в Миському Архіві Львова. Я залишив Архів перший, а Микола Голубець не так то довго опісля захворівши, покинув нас на завжди і, як бувший Січковий Стрілець перенісся на кращу квартиру вічності. Дальша доля Миського Архіву мені невідома. Можна сподіватися, що пізніші події, зв'язані з відворотом німецьких військ на Сході, ще більше спараліжували і так уже слабу діяльність Архіву.

Валентина Ткаченко / СПОМИН

Неначе хвилі, підвелися сходи
На гору, де могила Кобзаря . . .
Спинилась я. Поглянула на води,
На біг швидкий славетного Дніпра,
На береги його багатомовні,
Де осінь ходить, урожай збира,
На греблі всі його круті, бетонні,
На всі його заплави і моря.
І так яскраво уявилося нині:
Дитинство козачка . . . До знань стежки . . .
Сумна солдатська муштра у пустині . . .
Тараса сходи у життя важкі.
Горну до серця взяті з лугу квіти,
І знову за людьми рушаю в путь,
Рядки пригадуючи заповіту,
Де є й до мене просьба — спом'януть.

(Закінчення)

В усіх чотирьох католицьких календарях — „Голосу Спасителя“, „Поступу“, „Світла“ й „Українських Вістей“ — подибуємо присвячені Шевченкові статті, нав'язані правдивим пієтизмом до великого Кобзаря. Все це речі популярні, до яких жадних наукових вимог не можна ставити. В календарі „Голосу Спасителя“ поміщено дві статті: українська **о. М. Щудла**, ЧНІ, „Тарас Шевченко“ (ст. 27—33) і англійська **М. Нагурного** (M. J. Nagurney) „The Greatness of Taras Shevchenko“ (ст. 27—33). При кожній подано портретик поета, а на чолі цілого календаря вміщено його „Заповіт“ (ст. 1).

В календарі „Поступу“ маємо невеличку статейку, присвячену Шевченкові, „Не скує душі живої“ (ст. 98—99), нарис покійного вже **Олексія Сацюка**, „Над свічкою“ (120—123) — оповідання про те, як Шевченко — Енгельгардтів козачок — змалював у панській палаті різні образки, і за це пан покарав його, несподівано застукавши при цій роботі. Поза тим містить календар на чоловічому місці Шевченків „Заповіт“ (ст. 5) та його портрет (ст. 87).

Календар „Світла“ містить статтю **о. Ореста Купранця**, ЧСБВ, теперішнього пароха церкви св. Варвари у Відні, під заг. „Шевченко й ми“ (стор. 118—123), знімку його пам'ятника й його малюнок Селянської Сем'ї.

В календарі „Українських Вістей“ знаходимо гарну поезію **Данила Муринки**, „Шевченкові“ (в 100-ліття смерті) (ст. 48—50) й фрагмент із життя поетового „Шевченко в Аральській експедиції в 1848 році“, вийнятий із монографії проф. Павла **Зайцева** (ст. 105—117). Календар прикрашають портрети великого Кобзаря (ст. 48 і 105).

Тепер ще про світські календарі, що вийшли в Торонті. Це передусім **Альманах „Гомону України“**, із трома статтями: **Петро Кізко** в статті „Емоційна сила Шевченкової поезії“ (ст. 41—45) тільки коротко спиняється на майстерності Шевченкової поезії і емоційній її силі, бо — каже він: „Говорити про емоційний вплив Шевченкових поетичних творів на читача — це значить говорити про Шевченків (саме Шевченків!) епітет, його метафору, порівняння, Шевченкову ритміко-інтонаційну структуру вірша, коло проблем, охоплених Шевченковою поезією і т. д. А кожне питання — це окрема стаття в журналіста-публіциста, а в літературознавця-науковця — окрема широка праця“ (ст. 45). Автор, на жаль, не спиняється докладніше хоча б на котрійсь із цих тем, тільки закликає інших давати більше праць, глибоко і докладно опрацьованих з ділянки великої Шевченкової поетичної спадщини. **М. Л-а** (Лоза?) розглядає Шевченків „Сон“ (ст. 46—49) — знамениту його поему-сатиру, за яку довелося йому заплатити десятилітньою салдатчиною, а яка, як справедливо каже автор, актуальна й для нашого часу. Покійний **д-р Антін Княжинський** у нарисі „Філософія Шевченка“ (ст. 50—58) вбачає в Шевченкові великого українського філософа, творця „своєї мудрости“, окремої окресленої системи в історії філософії. Розуміється, це завдання автора свідчить про його великий пієтет до безсмертного Тараса, але й тільки, бо ж Шевченко був поетом, борцем, та не філософом — творцем окремої системи. Своїх поглядів у таку систему Шевченко не вбрав. У календарі поміщено „Заповіт“ і пару уривків інших поезій з автопортретом.

Календар „Слово“, видання редакції тижневика „Вільне Слово“, містить два автопортрети Шевченка й кілька його поезій, а поза тим чотири присвячені йому статті: редактора **Степана Росохи**, „Взірець, програма й до-

роговказ“ (ст. 31—32), де подається оцінка творчості поета, статті двох авторів — проф. **Павла Зайцева** й ближче нам невідомого **Ю. Ролівського** під одним наголовком „Шевченко і релігія“ (ст. 33—37), які доводять у протилежність до підсоветських авторів, що Шевченко був людиною релігійною, **Л. Білецького** про „Заповіт Тараса Шевченка“ (ст. 37—38) і великий нарис **Сидора Корбута** „Тарас Шевченко“ (ст. 39—59), передрукований із брошури автора, що вийшла у Львові перед останньою світовою війною в серії „Дешева Книжка“.

З північної Америки перейдемо до південної, передусім до Аргентини. В її столиці, Буенос Айресі, виходять рік за роком три календарі — Товариств „Відродження“ і „Просвіти“ та редакції гумористичного часопису „Мітла“. Всі вони згадали про Шевченка з нагоди річниці його смерті.

Календар-альманах „Відродження“, що його дуже цікаво редагує проф. Євген Онацький, за винятком спогаду проф. Василя Дубровського про відвідини М. Грушевським Чернігова, в цілості присвячений Шевченкові. Містить пару статей про поета та кілька спогадів про святкування його роковин.

Найбільше місця займає передрук нарису Р. Бжеського-Задеснянського, „Апостол української національної революції“ (ст. 78—96), що його подало також паризьке „Українське Слово“ в ч. 1010 цього року. Автор завався ціллю заперечити не тільки всяку ідеологічну спільність Шевченка з кирило-методіївськими братчиками, але й сам факт приналежності його до Братства. Мовляв, Шевченко був революціонер, думав про українську національну революцію та змагав до неї, а „обмосковлені ґрунтовно братчики“ (sic!) були проти самостійності і взагалі їхні погляди розминалися з Шевченковими.

Нарис Бжеського своєю метою й тоном цілком нагадує большевицькі писання про Шевченка, які намагаються вилучити його з українського національного процесу, відокремити від його найближчих приятелів, що були основоположниками й стовпами Братства. В цьому нарис Бжеського йде за большевицькою лінією й можна тільки дивуватися, що такий серйозний учений, як проф. Онацький, передрукував цей памфлет у своєму календарі.

Шевченкової біографії торкається і стаття д-ра **Дмитра Бучинського**, „Шевченко і Щепкин“ (ст. 70—75), що в коротких словах говорить про життя Щепкина і взаємини його з Шевченком.

Дві статті торкаються Шевченкової творчості: д-ра **Юрія Бойка-Блохіна**, „Жінка в творах Шевченка“ (ст. 128—135), в якій автор обмежується виключно „Кобзарем“, і проф. **Петра Курінного**, „Маярська спадщина Т. Г. Шевченка“ (ст. 121—127), який, як сам каже, ставить собі завдання „подати ідейно-історичну класифікацію маярської спадщини Т. Г. Шевченка та естетичну оцінку його найвищих досягнень“.

Проф. Курінний підносить „мистецтво портрету, яке пориває найвищою іскрою, що відкрила йому шлях у світ“. Автор ділить портретні твори Шевченка на три групи, до яких Шевченко ставився по-різному: 1. людей йому байдужих, 2. друзів і людей свого найближчого, милого оточення та 3. автопортрети, й характеризує їх. Поза тим коротко говорить про ікони та ілюстрації, малюнки часу археологічних дослідів і експедиції Бутакова, а вкінці про гравюри.

В усіх цих творах Шевченко, каже проф. Курінний, досяг високого рівня й набагато випередив російське мистецтво свого часу. Статтю ілюструють вісім Шевченкових малюнків, у тому два автопортрети.

С. Глід у статті „Т. Г. Шевченко в московській «Історії УРСР»“ (стор. 141—148) виказує, як спотворено образ великого українського поета у згаданому виданні Академії Наук УРСР, що вийшло в 1953 році. Далі ма-

емо чотири спогади присвячені описам святкування Шевченкових роковин. Оригінальний **Миколи Очерета** „Роковини“ (ст. 29—43) і три передруки. В першому автор, згадавши, як ставилася до української мови офіційна російська школа, оповідає про святкування студентами київського університету Шевченкових роковин у 1911 і 1912 рр. (в останньому з участю мітрополита Андрія Шенгіцького), а потім про святкування за української влади, за большевиків і врешті на еміграції. **Микола Ковалевський** згадує про „Шевченкові роковини в Києві у 1914 р.“ (ст. 44—52), **Ігор Лоський** про „Шевченкові дні в Петербурзі 1917 р.“ (ст. 53—57), **М. Дем'янчук** про „Шевченківське свято в Одесі“, в 1921 р., під большевиками (ст. 136—140). Про відвідини Шевченкової могили в 1905 р. згадує **Олена Кисілевська** в передрукованому з її спогадів нарисі „На Шевченковій могилі“ (ст. 63—69).

Поза цим торкаються Шевченка оповідання **В. С. „Солдацький лист“** (ст. 76—77) — про те, як солдат Шевченко писав у Новопетровській кріпості 16. V. 1857 р. листа до Я. Кухаренка; **А. Височенка** „З оповідань бандуриста мусія Омельченка“, який із третіх рук придбав бандуру, що на ній грав Шевченко, про те, яким чином узалися на Роменщині селяни з грузинськими прізвищами, як ось, нпр., Кавалерідзе. З цього саме роду (з села Блотниця коло Ромен) вийшов відомий скульптор, що збудував Шевченкові пам'ятник. Отож пан-дідич, в якого колись гостював Шевченко, привіз із Кавказу, де служив при війську, молодих хлопців-кріпаків — грузин, вірмен і черкесів — та поодружував їх з українськими дівчатами, своїми ж кріпачками. В наступних поколіннях від тих одружень залишилися тільки кавказькі прізвища та запальна вдача.

В календарі, крім кількох Шевченкових поезій, передруковано присвячені йому твори: поезію **Є. Фомина**, „Чернеча Гора“ (ст. 120) і нарис **Ю. Яновського**, „Тополя“ із збірки „Короткі історії“ (ст. 128) — про тополя, що її посадила українська мати на пам'ять Шевченка. З образків, крім згаданих вище Шевченкових малюнків, маємо два його портрети й погруддя роботи **О. Архипенка**, пам'ятник у Харкові й малюнки **П. Андрусева** „Шевченко малює в парку“ та **І. Їжакевича** „Шевченко дитиною“.

Календар-Альманах Т-ва „Просвіта“ вийшов за редакцією Гр. Голіяна з обкладинкою В. Каплуна. Відкривається він автопортретом Шевченка й його закликком любити Україну, а в календаріюмі при кожному місяці подано якийсь афоризм із Шевченкових поезій. Літературна частина починається його „Посланням“. У ній годиться насамперед відмітити біографічний матеріал, що складається з передруків: автобіографічного листа до ред. „Народного Чтенія“ (в редакції Куліша, в українському перекладі) (стор. 56—59), уривки зі спогадів **Агати Ускової** „Тарас Шевченко між дїтьми“ (ст. 119—120) та спогаду **Ол. Лазаревського** про останні хвилини Шевченкового життя: „Смерть Т. Шевченка“ (ст. 62—64). Крім того дві статті про Шевченка: ред. **Гр. Голіяна** „Т. Шевченко“ (ст. 37—51) — популярний нарис життя й творчості, — та передрук нарису покійного д-ра **Є. Ю. Пеленського**, „Чар Шевченка“ (ст. 102—118), — дуже дотепний перегляд поетового життя з погляду чару його особистості, що приваблював до нього різних людей у різних періодах його життя.

До культу Шевченка належать: уривок слова **Хартахая** над могилою Кобзаря в Петербурзі (ст. 61), вірш **Неходи** „Верба“ (ст. 83) — про посажену поетом вербову гілку та уривок із повісті **С. Васильченка** „Широкий Шлях“ — „Пісні малого Тарасика“ (ст. 52—55).

Крім згаданого вже „Послання“, поміщено в календарі ще вірш „І виріс я на чужині“, а крім автопортрету, ще один автопортрет, дві фотографії, чотири Шевченкові малюнки й чотири малюнки, йому присвячені: два **Їжакевича**, могила й нащадки.

Озався на Шевченкові роковини й гумористичний календар „Мітла“, помістивши гумореску про „Шевченкову академію“, що її щороку влаштовує у вільному світі українська еміграція (ст. 74—75).

В Бразилії вийшов тільки один календар — „Календар Праці“, виданий у Прудентополі у видавництві ОО. Василян. Він подав тепло написану статтю **о. В. Плуженка**, „100-річчя смерті найбільшого поета України Тараса Шевченка“ (ст. 70—83) три присвячені Шевченкові поезії: Лесі Українки (ст. 70), невідомого автора (В. Кулика) (ст. 83) і Б. Лепкого (ст. 84), автопортрет із 1860 р. (ст. 73) і вид могили досовєтської окупації (стор. 81).

В Європі тільки у Франції виходить календар „Українського Слова“ у виданні 1-ої української друкарні в Парижі, за редакцією Олега Ждановича. До біографії Шевченка стосується: передусім уривок із спогадів **Михайла Яшовського** (стор. 54—57), опублікованих покійним д-ром Василем Щуратом у „Записках НТШ“, т. 119-120, Львів 1917 р. За передрук цих спогадів слід подякувати редакції, бо ці „Записки“ ширшому громадянству недоступні, та, на жаль, їх досі не передруковувано. Поминули їх і дві відомі збірки спогадів про Шевченка, видані в Києві 1958 р. А тимчасом вони заслуговують на нашу увагу, як свідчення очевидця про постать і вигляд Шевченка влітку 1959 р. та про його ставлення до дітей.

Крім того передрукував редактор лист Теоктиста Хартахая до Василя Гнилосирова з 28. лютого ст. ст. 1861 р. про похорон Шевченка в Петербурзі, чомусь не подавши прізвищ ні автора листа, ні адресата (див. „Очевидці про похорони Шевченка“ — ст. 53). Крім того, під наг. „В. Білозерський над домовиною Т. Шевченка“ (ст. 8) і „П. Куліш на похороні Т. Шевченка“ (ст. 10) подані їх промови на похороні поета в Петербурзі. **К. Гридень** (Мухин) у статті „Б. Залеський у своїх листах про Україну, М. Гоголя та Т. Шевченка“ (ст. 66—72) подає висловлювання відомого польського поета-українофіла Богдана Залеського головню про Україну й особливо про Гоголя, а найменше про Шевченка. Про Шевченкові поезії каже Залеський у своєму „Щоденнику“ 12. VI. 1861 р., що вони наповнили його серце несамовитою любов'стю. „Мені живо згадалася в душі Україна“, додає він.

На жаль, автор не подав джерела, звідки поробив свої виписки, а це могло бути цікаве для читачів, що хотіли б прочитати зацитовані висловлювання в оригіналі. Здається, що свої відомості черпав автор із статті М. Євшана „Б. Залеський і Україна“, в Літ.-Наук. Вістнику 1912 р.

Про Шевченкову творчість трактують дві статті: проф. **Ю. Бойка** „Шевченкова річниця і завдання української науки“ (ст. 36—44) та **Марти Калитовської**, „Дещо про малярство Шевченка“ (ст. 45—53). Проф. Бойко вказує на потребу ґрунтовного перегляду праць підсовєтських авторів про Шевченка, які підстригають українського національного барда під червоний московський гробінець. „Шевченко й Москва“ — ось, на думку автора, актуальна проблема для дослідження вільної української науки. М. Калитовська дає коротку характеристику образотворчої праці Шевченка.

До культу Шевченка належить нарис **А. Височенка** „Всупереч наказу“ (ст. 58—65), в якому розповідається, як майор Володимир Володай не виконав у серпні 1941 р. наказу червоного командування обстрілювати Шевченкову могилу.

Поза тим маємо переклади проф. Меннінга двох Шевченкових поезій на англійську мову, однієї на італійську — Млади Липовецької, та французький переклад „Заповіту“. Прикрашують календар портрет і автопортрет Шевченка та чотири його малюнки.

(Закінчення)

Амбітний і підприємчивий, відзначився о. І. Озаркевич у своїй окрузі як громадський діяч, організатор народних шкіл, добрий проповідник і священник для своїх парохіян. Виступав часто в Соймі і в парламенті з промовами та залишив по собі гарні проповіді, які вийшли у Львові 1871 року п. н. „Слова духовной правды при случаях сказаннии Іоанномъ Озаркевичемъ, Деканомъ Снятинскимъ, Ординаріятскимъ Комисаремъ для школъ народныхъ, парохомъ въ Белелуи. Накладомъ сочинителя“. Багато його промов було друкованих. Дописував теж до газет.

Хоч належав до старшого покоління, завжди йшов назустріч новим потребам часу, мав високе почуття національної честі й гідності, старався звільнити політику галицьких українців від сервілізму й торгів за дрібнички, енергійно боровся проти польонізаційних заходів поляків. Як посол увійшов у зв'язки з молодочехами та іншими слов'янськими послами в віденському парламенті (граф Гаррах, мін. Пражак, Чарторийський та інші), домагався автономії й економічної приналежності країн. Домагався оснування гімназії в Перемишлі. Намісник гр. Бадені не любив його, бо не міг йому забути промови в віденському парламенті з 24. квітня 1890, коли то Озаркевич протестував проти переслідування українців галицьким урядом. Ця промова здобула Озаркевичеві широкий розголос і була навіть предложена цісареві.

Крім недільних і святкових проповідей, писав Озаркевич вірші. Належав до того покоління галицько-українських письменників, що виступили під впливом **Д. Зубрицького** й **Б. Дідицького**. На літературне поле виступив ще в в „Зорі Галицкой“ як альбум“ 1860 р. і написав чимало віршів на різні теми, передусім істо-

ричні. Поетом він не був; його вірші мертві, без іскри таланту. В 1886 р. друкувалась його байка „Пес і вовк“, а в Коломиї 1878 р. в часописі „Весна, письмо для забавы и науки“ вийшла його історична поема „Ольга, княгиня Руси“. З інших творів історичного змісту треба згадати опі: Князь Ярославъ Владиміровичъ (1878), Примиреніє рускихъ князей 1097 года (1871), Володимірко, князь Руси Червоной, оповѣданье историческое зъ XII вѣка (1863), Ослѣпленіє Василька, князя Теребовельского (1866), Владиміръ Великий, князь рускій (1866).

З інших віршів І. Озаркевича друкувалися такі: Материнская болѣзнь (1867), Молитва Руси (1867), Згадка (1868), Поворот батька, переклад Міцкевича, „Поврут тати“ (1871), Молитва дѣвицы (1874), Русь и ей дѣти (1863), Голосъ надъ Прутъ (1860 р. в „Галицькій Зорі“), Просвѣщеніє (там же в 1860 р.).

Щоб познайомити читачів із творчістю І. Озаркевича наведу кілька строф вірша п. з. „Просвѣщеніє“:

Нынѣшнее время народы возноситъ
Въ свѣтлѣ надъ давны въ превеликой
мѣрѣ,
И вѣкъ за вѣкомъ славу ихъ голосить
Познають силу, держатся въ той
вѣрѣ.

И есть желанье: абы больше знати,
У всѣхъ народовъ, дание самымъ

Богомъ,
И низа вышшой духа благодати
Нигде на свѣтѣ не лежитъ облогомъ.

О свѣтло, свѣтло! вѣдь и наше
племя —

Добра Русь наша прагне за тобою!
Ты передъ нами скрылося на время,
Но не загасло еще гдесъ за мглою.

Нынѣ счезае мгlistая помрока,
На небосклонѣ Руси снова чисто,
И свѣтло денне смотритъ изъ висока
На нашу землю ясно, промѣнисто.

Зміст вірша „Голось надъ Прутъ“ такий: Над ріку Прут линуць думки; серце рветься, хоче побачити милу рідню. Беріть мене, думки, на свої крила й занесіть мене над Прут до рідні і земляків. Там ліс шумить, потік журчить, птиця весело співає. Встань, друже, поглянь над Прут; там мила тебе жде. Над Прутом стоїть хата, а з неї виглядає мене моя мила. Там на нивах росте збіжжя, бджола мед збирає, побожний нарід руський приносить до церкви Богу в дарі хліб насущний.

Кінчається вірш такими строфами:

О Боже мой!
На землі той
Най ласка Твоя буде!
Якъ тече Прутъ —
Тобѣ поють
Всѣ добрі руски люде.

Подъ Карпаты, Боже милый, дозвољ
менѣ взлѣтати,
Повидатися съ своимы въ избахъ
рѣдной хаты.
Изvoli, щобы любилъ я все родину
милу,
И надъ Прутомъ межі нею малъ
свою могилу!

В 1871 р. написав Озаркевич „Опис Белелуї“, який залишився ненадрукованим. В рукописі залишилися теж „Політичні ділання послов руських в раді державній віденській“ (5 частин) і його автобіографічні „Листи

до друга“ (6 томів), що є цікавими спогадами родини Озаркевичів і цінним документом тодішніх суспільно-промаських відносин у Галичині.

Піклуючись про літературну спадщину батька, Наталія Кобринська поставила в своєму тестаменті таке домагання: „Свято хоронити полишені, а не видані ще письма по батькові Івані і старатись у пригожій часі відповідно використати, а якби до того треба було грошей, то до того зобов'язується всіх моїх спадкоємців“.

Останні роки свого життя посвятив о. І. Озаркевич на піднесення своєї парохії й будову гарної церкви в Болехові. В пам'яті людей, які його знали, записався він як людина наскрізь чесна й далека від тієї заско-рузлости та партійної пристрасти, яка характеризувала його сучасників.

Література:

Омелян Огоновський: Історія літератури рускої, т. II.

Іван Верхратський: З перших літ на-родовців.

Ірина Книш: Смолоскип у темряві, Вінніпег, 1957.

Ольга Дучимінська: Наталія Кобринська як феміністка, Коломия, 1934.

Кирило Трильовський: Наталія Кобринська і її найближчі („Жінка“, чч. 11—12 за 1937 рік).

ПОМЕР АКАД. Л. А. БУЛАХОВСЬКИЙ

В квітні 1961 р. помер у Києві, на 73 році життя, дійсний член Академії Наук УРСР, член-кореспондент Академії Наук СРСР, директор Інституту Мовознавства ім. О. Потебні в Києві, доктор філологічних наук Леонід Арсенович Булаховський. Це був останній із старшої генерації українських учених у галузі мовознавства, хто ніс головний тягар цієї науки, працюючи до останньої хвилини свого життя.

Л. А. Булаховський народився 14. квіт-

ня 1880 року, в Харкові. По закінченні гімназії в 1906 році, він студіював на історично-філологічному факультеті Харківського університету, який закінчив у 1910 році з дипломом першого ступеня і золотою медаллю та був задержаний при університеті для готування до професорської діяльності з слов'янської філології.

В 1915-16 рр. Л. А. Булаховський здав магістерські іспити при Петроградському університеті і став приват-доцентом

Харківського університету, а з 1917 р. — надзвичайним професором Пермського університету. В 1921 р. він знову повертається до Харкова, де працює в університеті й у філіалі Інституту Мовознавства АН УРСР до 1941 року, а в 1945 р. став директором цього Інституту.

Наукову діяльність Л. А. Булаховський розпочав ще в 1910 році, опублікувавши в „Русском Филологическом Вестнике“ першу наукову працю „К вопросам славянского количества и ударения“. Особливою рисою Л. А. Булаховського є його надзвичайна многогранність і різноманітність наукових зацікавлень. За 50 років своєї наукової діяльності він опублікував понад 300 наукових праць, присвячених різним питанням українського і слов'янського мовознавства. Зокрема велике зацікавлення було в нього до таких важливих, мало досліджених питань, як слов'янська акцентологія, український наголос, історія української мови та ін. Цим питанням присвятив він низку праць, тому й уважається єдиним українським ученим зокрема в галузі акцентології після Фортунатова і Шахматова (в Росії), Беліча (в Сербії), Де Соссюра (в Швейцарії) та ін.

В галузі українського наголосу йому належать праці: „Наголос прикметників“ (1927), „Порівняльно-історичні uwagi до українського наголосу“ (1928), „Український літературний наголос“ (1947). Ці праці, крім теоретичного значення, мають ще й велике практичне значення.

Заслугують на увагу його праці з історії української мови. В низці статей, присвячених питанням історичної фонетики, морфології й синтаксису, опублікованих під загальною назвою „З історичних коментарів до української мови“, Л. А. Булаховський здійснює запланований ним посібник з історичного коментаря до української літературної мови.

В своїй останній мовно-історичній праці „Питання походження української мови“ (1956) Л. А. Булаховський до певної міри підсумовує всю діяльність у цій галузі. В цій книзі Булаховський виявляє глибокий історизм та наукову обізнаність у трактуванні того чи того питання. Учений суворо дотримується науко-

вих принципів, від яких ніколи не відступав, навіть у часи панування т. зв. „нового вчення про мову“ Н. Марра. Цього вчення він ніколи не прийняв і ставився до нього негативно.

Л. А. Булаховський був одним із найвидатніших учених славистів. Крім численних праць, присвячених російському мовознавству, він опублікував низку праць, присвячених болгарській, сербській, чеській і словінській мовам. Головнішими з них є: „Вступ до порівняльної граматики слов'янських мов“ (Х. 1927), „Грамматическая аналогия и родственные ей явления в истории чешского количества“ (Изв. по русск. языку и словесности АН СССР, кн. I, 1929), „К болгарскому ударению“ (Южнослов. филолог, т. III, 1929), „Интонация и количество форм Dualis именного склонения в древнейшем славянском языке“ (Изв. АН СССР, Отдел. литер. и языка, т. V, вып. 4, 1946), „Общеславянские наименования птиц“ (там же, т. VIII, вып. 2, 1948), „Акцентологичний коментарій до польської мови“ (К. 1953), „Акцентологичний коментарій до чеської мови“ (К., вып. I, 1953; вып. 2, 3, 1956) та ін.

Л. А. Булаховський зробив великий вклад і в загальне мовознавство, опублікувавши низку праць українською й російською мовами. Зокрема вкажемо на таку його працю, як: „Нариси з загального мовознавства“ (1955), де він розглядає питання морфології й синтаксису.

Крім безпосередніх наукових заслуг, Л. А. Булаховський відіграв велику роль на Україні у вихованні наукових кадрів. Він був єдиним на Україні вченим, після того, як відійшли у вічність такі видатні українські вчені, як А. Кримський, Є. Тимченко та ін., і до останньої хвилини свого життя ніс увесь тягар готування молодих своїх наступників.

Головною рисою вченого були його непохитні наукові методологічні основи, з яких він ніколи не схибав, обороняючи порівняльно-історичну методику в мовознавстві. Ще недавно Булаховський відзначав своє 70-річчя, сповнений нових творчих сил, творчих плянів, але смерть не дозволила йому здійснити накреслені пляни.

Проф. П. Ковалів

Огляди й рецензії

І. Боднарчук. Знайомі обличчя. Оповідання. Вінніпег-Торонто, 1961 190 стор.

Третя збірка І. Боднарчука поглиблює здобутки попередніх його збірок („На перехресних шляхах“ і „Кладка“). Автор — послідовний продовжувач досягнень Стефаника. Від Стефаника навчився він розповідати про суворих людей, що мужньо несуть свою жорстоку долю. Від літературної манери Стефаника походить і лаконізм Боднарчука, зокрема короткі та неповні речення („Ішли вулицею, тримаючись за руки“, „Бере на руки і починає...“). Цей лаконізм треба б поширити, присвоївши естетичну послідовність Стефаника. Тоді б виявились зайві різні „А воно, бідненьке, ніби просить, крутить голівкою і плаче-ридає“ (це не в мові персонажів, а в авторській) і тоді довелось б повикреслювати занадто вже втерті „гіркий сміх“, „непереможна сила“ тощо. Учень Стефаника, автор одночасно уважливий читач інших майстрів нашої прози, зокрема Яновського („З-за горба з вітром котилося іржання коней, залишених десь там біля мосту“). Плакаючи улюблені короткі оповідання, автор повинен в майбутньому взятися за інші жанри й теми. Йому вистачить сили, щоб від настроєвих нарисів перейти до сюжетних творів і до творів, що виявляють не безнадійність терпіння, а розгортатимуть світ, де перехресчуються бадьорі первні буття.

І. К-ий

Тетяна Шевчук. Пробудження духа. (Вінніпег), 1961. Накладом авторки. 124 стор.

Таких книжок, — спокійних, розважливих, що безпретенсійно говорять про суттєві для людини речі, багато на американському книжковому ринку. Авторка вивчає цю чужомовну літературу, простосовуючи її до свого середовища. Тож, просякнуте глибокою релігійністю, „Пробудження духа“ може стати корисним довідником для промовців і проповідників, без різниці віроісповідання. Т. Шевчук — заслужена громадська дія-

чка Канади, авторка багатьох статей і літературних творів українською мовою та творів англійською мовою, зокрема виданої в 1959 р. книжки „А рекорд оф спирт“. Т. Шевчук почала писати давно, друкуючи свої твори ще в галицьких передвоєнних журналах „Жіноча Доля“ й „Літературно-Науковий Вісник“. Зрозуміло, що мова її творів тепер перестаріла, хоч не настільки, щоб не помолодшити під вправною рукою досвідченого мовного редактора.

І. К-ий

Леонід Полтава. 1709; історичний роман з часів гетьмана Івана Мазепи. Видавниче Товариство „Книгоспілка“. Нью Йорк, 1961. 224 стор.

Це перший більший прозовий твір Леоніда Полтави. Герой твору — доба. З цього випливає структура широкострумного роману, дуже спокуслива авторові — талановитому поетові. Твір про події, що відбулися — на тлі бурхливої Мазепиної доби — в полтавському селі Писарівці та на поблизькому хуторі Гармашів. Події села-хутора переплітаються з подіями в столицях (Батурин-Москва), а пов'язують їх пригоди кількох центральних постатей роману. Рівнобіжно розгортається доля кільканадцятьох другорядних постатей. Доля трагічна, розторощена об байдужність та нерішучість населення. Катастрофа неминуча, — жертви не тільки персонажі роману, але вся Європа. Намагаючись оформити висновки з свого твору, автор кінчає повчальною, — потребою триматися гурту.

Течія роману нерівна, розливається і звукується. На ній окремі острови, — новелі-розділи (події в Батурині, табір Карла XII й ін.). Кожний другий розділ, це вставне оповідання, більшість з них настільки самостійні, що їх можна б друкувати окремо. Це не позначається додатньо на струнності твору, але це дало авторові нагоду присвятити багато уваги описові тогочасних історичних подій, осіб та відтворенню тогочасного побуту.

Увесь твір пов'язаний особливим вну-

трішнім ритмом. Живчик роману приспішується з кожним розділом. Щодалі від початку, то швидше котяться події, коротшають розділи, посилюється відчуження тривоги. Твір посувається двома лініями, — окремо світ селян, що призабули своє козацьке походження, та світ політиків і вояків. Третя можлива лінія, романтична (Мелашка-Калина-Мотря) збігла в обличчі жорстоких подій роману.

Там, де лінії перехрещуються, витворюється особлива рельєфність. Зокрема Полтава знає ефектність контрастів і використовує їх із ерихних рядків твору. Так в крадіжці плуга відбулося два протилежні світи — патріархальний, сповнений органічної моральності, світ українського села і здеморалізований світ московського солдата. Або: селянський неспівзвучний парубок і блакитна карета оточена вершниками-козаками — контрасти, що зустрілись на широкому степовому шляху. Парубок відрухою зняв бриля, а козак розсміявся розгонистим сміхом і пірнув з конем у хмару куряви. Це трохи від Гоголя, як і щедрі образність Полтави: „І полетіли на північ чорними птахами непривітні ізби, і помчало вперед велике сонце“.

Звідси надійне прямування до короткості й епітетної свіжості описів („...порався в садку важкий лахматий джміль“), що може розвинути в наступних прозових творах Полтави і що завершило в цьому творі, позначеному перемогою не Гоголя, а традиційності нашої прози 19 століття. („Ось озветься Яремка соловейком, ось піде гомін по всій громаді, що припинишкне, слухаючи його думу, ось заспіває жайворон у небі...“).

Це, очевидно, напам'ять. Автор таких досконалих поетичних творів, як про „Пані Герту“ чи „Батька Махна“ знає і в прозі різницю й вартість художнього й нехудожнього вислову. Твір писався для того спраглого приступно-повчального твору читача, що його ось уже п'ятнадцять років годують на еміграції плодovitі півграмотні писакки довгелезними патріотично-мазохістичними книжками. Для цього читача й такі родинні звернення автора, як „Зайдімо ж ми туди

скоріше, поки ще прийде наш герой, та гляньмо краєм ока на сільську владу...“, або такі розжовування, як „Завдяки тактові, досвідові й красномовству Іван Мазепа не тільки не оїхав...“. Звідси ж й „оскаженілий“ Петро, протиставлення москалів „лапотників“ чепурним козакам та спрощення постаті Мазепи, який про події в Москві довідується випадково від чужинців-мандрівників і пишається перед московським двором своїм розумом і дотепом.

Коли ж автор забуває про читача, він стає мистцем, що вміє відчутти безвихідь розбитого війська, турботу материнського серця та безсилля перемученого втікача, коли „спрага гнала його вперед, але втома невидним спрутом облутувала ноги, і шведові здавалося, що він, ідучи, стоїть на місці“.

Повітря доби передане не лише описами гетьманського, королівського чи царського оточення, але й сотками детальних описів тогочасного побуту. Так, чого тільки не було в слоїках пані писаревих: „і рожева малина, і темна ожина, і сизий агрус, і червоні та білі порічки, і блакитні сливи, і золота мореля, і повидло з гарбуза на патоці, і повидло з гарбуза без патоки, і десятки сортів варень із яблук...“. Численні приказки рясніють у творі („Як схоче — то й на гору скоче, а не схоче, — та й з гори не зілзе“, „На язичі медок, а на думці — льодок“, „Привів коня кувати, а кузня давно згоріла“), прикрашуючи живі діалози роману. Невтерті й доцільні порівняння пристосовані до тогочасності: „пальці його руки... міцні, наче в пруського рейтара“. Багата народна мова („заглинені чоботи“), посилена слов'янськими та полонізмами урядової мови (хоч навіть малограмотний писар не сказав би „наука чтенія суть...“) й проблемски гумору, — як про бабу, що принесла писареві скаргу на шуліку, чи дотеп про неістинне для папуги перо, з якого лише „пан писар міг їсти хліб“.

Отож, після сторінок запятого безбарвних описів (стор. 55, 79, 129 тощо), автор вміло насторожує читача уривками справжньої художності.

Поправна коректа й культурна графі-

ка обгортки (бідолашну українську літеру, виявляється, не покалічив дорештні жорстокості Ю. Соловій), корисно впізнають цю книгу між іншими сучасними виданнями, хоч примітки не варто б да-

вати в тексті, а належало їх обговорити в перед- чи післямові (читачеві роману байдуже знати за якими архівними матеріалами взяв автор цю чи ту цитату).

Іван К-й

Бібліографія

І. Лучків/МАЛОВІДОМІ ВИДАННЯ

1. Обряд Візантійсько-український Єпископської Консекрації. Ceremony of the Episcopal Consecration according to the Byzantine-Ukrainian Rite. [На 3 ст.:] Обряд Єпископської Консекрації Преосвященного Кир Володимира Маланчука, ЧНІ, Титулярного Єпископа-Номіната Епіфанії в Сирії, Апостольського Екзарха для Українців у Франції, дня 19. лютого, 1961 р. в катедрі св. Володимира і Ольги, Вінніпег, Ман. [Вінніпег, 1960, 22 см., 20 ст. 3 портретом Преосв. В. Маланчука на 3 ст. Укр. й англ. мовами]. [На 2 ст.:] Redeemer's Voice Press, Yorkton, Sask., Canada — 1960.

2. Прийняття в честь Нововисвяченого Єпископа Преосвященного Кир Володимира Маланчука, Ч.Н.І., Апостольського Екзарха для Українців у Франції. [Вінніпег, 19. лютого 1961. 22 см., (4) ст., без обкл.]. [Програма прийняття укр. й англ. мовами. На 4 ст. геральдичне пояснення гербу Преосв. Кир В. Маланчука, англ. мовою: Coat of Arms of His Excellency The Most Reverend Vladimir Malanczuk, C.Ss.R.].

3. Концерт стрілецької пісні у 45-ліття бою Легіону УСС-ів на Маківці. 9 жовтня 1960. Торонто. Братство Кол. Вояків 1 Дивізії УНА, Станиця в Торонто. Чоловічий хор „Бурлаки“ Станиці в Боффало. [Програма] [Торонто, 1960, 21 см., (16) ст.] [На 2 ст. список: „Усусує в Торонто та околиці“].

4. Перша осіння виставка УСОМ, 17—25 грудня 1960, зала Дому Просвіти, 140 Беттист, Торонто. Українська Спілка Образотворчих Мистців у Канаді. Рисунок на обкладинці мистця П. Сидоренка. [Каталог до виставки. Торонто, 1960. 21 см., (7) ст.].

5. Золотий Ювілей і 30-літні роковини Українського Робітничого Союзу в Канаді. [Вид.] Злучені Відділи Українського Робітничого Союзу в Торонті. Торонто 1960. [23 см., (20) ст. + обкл., без тит. ст.] [Програма, статті, світлини.]

6. Перша українська цілоденна школа в Торонті. [Торонто, 1961. 22 см., (4) ст. Вид. Парох. Канцелярія Катедр св. Йосафата в Торонто.] [Інформ. листок укр. й англ. мовами, циклост., без обкл.]

7. Звіт про фінансову діяльність громади на Річних Зборах, що відбулися 29 січня 1961 року. [Вид.] Катедральна Громада Української Православної Церкви, 400—404 Bathurst Street, Toronto, Ont. [24 см., (4) ст., фінансовий звіт, порядок річних зборів].

8. 25-літній Ювілей УНО Західного Торонта 26 і 27 листопада, 1960 року. [Торонто 1960, 23 см., (24) ст., привіти, з історії філії УНО Зах. Торонта, програма святкувань, світлини, комерс. оголошення.] [Без тит. ст.].

9. Бюлетень Фонду Допомоги Українців Канади, Філія в Торонто. Торонто 1960. Канада. Оформив Юліан Бескид. [21 см., 16 ст., хроніка, статистика.]

10. Барбара Ворд, П'ять ідей, які змінюють світ. (Переклад з англійського). Нью Йорк 1960. [Титул. також англ. мовою:] Barbara Ward, Five Ideas That Change The World. Ukrainian Student Press, New York City, N. Y. Обкладинка М. Левицького. Toronto. [21 см., 14 ст.]

11. Новий Сокіл — Х-ліття. [На 24 ст.:] Одноднівку „Новий Сокіл — Х-ліття“ видала Редколегія Ювілейної Команди Пл. Стрічі з нагоди десятиліття Окружної Пластової Оселі „Новий Сокіл“. Містечке оформлення та фото-знімки пл. сен. Маріяна Борачка. Відбито офсетом

1000 примірників (24 сторінок і обкладинка — текст і знімки). [Наклад:] Окружна Пластова Управа Оселі „Новий Сокіл“ — 23. червня 1960 р. Бофало, Н. Ї. [24 цм., без тит. ст., ілюстр.]

12. Ювілейний Альманах Десятиріччя Української Православної Св. Покровської Церкви в Дітроїті, 1950—1960. [Титул також англійською мовою:] Tenth Anniversary St. Mary's Ukrainian Orthodox C[h]urch, Detroit, Michigan. [Дітроїт, 1961. 28 цм., (56) ст. Привіти, хроніка, статистика, комерц. оголошення, світлина. Обкл. М. Дмитренка.]

13. Сімнадцять річні Загальні Збори Української Кредитової Спільноти в Торонто. [Торонто, 1961. 23 цм., (6) ст. Порядок зборів, рахункове замкнення на 31. XII. 1960, слово голови Кред. С-ки.] [Без обкл.]

14. Українська Православна Церква Св. Димитрія, Лонг Бренч — Торонто, 1940—1960. [Пропагандна книга з нагоди 20-ліття.] [Торонто, 1960, 28 цм., 42 ст. + (19) ст. комерц. оголошень, без тит. ст. Хроніка, статистика, світлина.]

15. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918—1920 рр. Матеріали до історії. Том II. Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Вінніпег, Канада, 1960. [25 цм., 383 ст.] [Титул книжки також англ. та франц. мовами.] Обгортка мистця Е. Козака. Відбито 1000 примірників. Ілюстр.

16. Канонічна Ерекція Вінніпегської Митрополії й Торжественна Інсталяція Високопреосвященнішого Кир Максима Германюка, ЧНІ, першого Вінніпегського Митрополита... [Вінніпег, 1957. 23 цм., 15 ст., укр. й англ. мовами, ілюстр., текст чину канонічної ерекції та інсталяції митрополита.]

17. Юліан Бескид, Моя мати. Торонто, Канада, 1955. [23 цм., (8) ст., тит. ст., друковано 22 примірники для приятелів автора.]

18. Статут Української (Торонто) Кредитової Спільноти з обмеженою відповідальністю. [Укр. й англ. текст.] [Торонто, 1960. 28 цм., 18 + 19 ст., циклоств., без тит. ст.]

19. Europe's Freedom Fighter. Taras Shevchenko, 1914—1861. A documentary biography of Ukraine's poet laureate and national hero. House of Repre-

sentatives, 86th Congress, 2nd Session, Document No. 445. United States Government Printing Office, Washington: 1960. [23 цм., 44 + (1) ст., без обкл., з портретом Т. III.]

20. Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świecickiego i Tadeusza Ryłskiego wydana... pod redakcją Wacława Lipińskiego. Kijów MCMXII. [Мюнхен, 1959, 20 цм., XXIV + 675 ст.] [Видав Дмитро Микитюк. Ціна 10 дол. Тираж 100 прим.]

Шевченко, Тарас. Кобзар. Із „Основи“ 1861 року. Перше книжкове видання з нагоди сторіччя. За редакцією Яр. Рудницького. УВАН, Інститут Шевченкознавства ч. 5. Вінніпег, 1961, 3¼", 172 стор.

Славутич, Яр. Оаза; п'ята збірка поезій. Славутич[?], Едмонтон, 1960, 63 стор.

Тис Юрій. На світанку; біографічна повість з життя Марка Вовчка. В-во М. Денісюка, Чікаго, 1961, 403 стор.

Нові поезії, ч. 3. 1961. В-во Нью Йоркської Групи. Нью Йорк, 1961, 64 стор.

Лесич Вадим. Крейдяне коло; поезій зошит сьомий. Стаття Ігора Костецького. Обкладинка Богдана Доманика. Видання „На горі“, серія для аматорів. Нью Йорк, 1960, 101 стор.

Курилас, Богдан. Діалоги Василянок; історична п'єса в 5-х діях із часів переслідування св. Церкви Росією в 1838—1843 рр. „Добра книжка“, Торонто 1960, 96 стор.

Калиненко, Ігор. Троянді далі; збірка друга. На правах рукопису. [Лювен 1961], 45 стор.

Липківський, Василь, Митрополит. Історія української православної Церкви. Розділ VII: Відродження української Церкви. Із вступом і замітками протопресв. С. В. Савчука. Вінніпег, фундація І. Грищука, 1961. 181 стор., ілюстр.

Рудницький, Ярослав, д-р. Граматичні таблиці для шкіл і самонавчання. Друге видання. Вид. Шкільної Кураторії Вінніпезької Архиепархії, Вінніпег, 1961, 12 стор.

Берест, Борис. Олександр Довженко; критична монографія. Нью Йорк, 1961, 126 стор., ілюстр.

Соловій, Дмитро. Російський більшовицький колоніалізм у неросійських республіках СССР [Відбитка з журналу „Нові дні“ ч. 130 і 131 за листопад-грудень 1960 р. Торонто, 1961, 30 стор.

Оглоблин, Олександр. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Записки НТШ, Том 170, Праці історично-філософської секції. Вид. ООЧСУ і ЛВУ, Нью Йорк, 1960, 406 стор.

— The Origin of the Name “Slav”, Presidential Address delivered at the 8th Annual Meeting of the American Name Society in Chicago, Ill. Dec. 27, 1959. Second Revised Edition, Ukrainian Free Academy of Sciences. Series: Onomastica No. 21. Winnipeg 1961, 24 p.

Rudnyčkyj, J. B. and the others. Slavica Canadiana. A. D. 1959. Compiled by ... in co-operation with H. F. Chanal (Russica), J. Kirshbaum (Slovakica), D. Sokulsky (Ukrainica), V. Tyrek (Polonica), I. Avakumović (Serbo-Croatia). Slavistica, Proceedings of the Institute of Slavistics of the Ukrainian Free Academy of Sciences. No. 39. Winnipeg 1960, 40 p.

— Ukrainica Canadiana 1959. Compiled by J. B. Rudnyčkyj and D. Sokulsky. Ukrainian Free Academy of Sciences. Series: Bibliography, No. 7. Ukr. Canad. Committee, Winnipeg 1960, 16 p.

Kaye-Kysilevskyj, V. J. Ukraine, Russia and other Slavic Countries in English Literature. A Selected Bibliography of Books, Pamphlets, Articles, etc. published in English between 1912—1936. Slavistica No. 40. Winnipeg 1961, 47 pp.

Tys--Krojmaluk, Jorge. La Batalla de

Poltava (7 de Julio de 1709) [Відбитка з „Ukrania Libre“ 1. 1960, чч. 14/15 і 16/17.] Biblioteca del Instituto Informativo-Editorial Ukranio.

The Slavic and East European Journal. Winter 1960, Vol. IV (XVIII). No. 4. Published by the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages.

Smal-Stocki, Roman, The Captive Nations; Nationalism of the Non-Russian Nations on the Soviet Union. With a Preface by Lev E. Dobriansky, Institute of Ethnic Studies, Georgetown University. Bookman Associates, New York, 1960, 118 pp.

Asher, Oksana. A Ukrainian Poet in the Soviet Union. New York 1959, 49 pp.

Prologue, Problems of Independence and Amity of Nations. Vol. V, No. 1-2 Spring-Summer 1961, New York. [Digest of the Soviet-Ukrainian Press].

Matthews, W. K. Taras Shevchenko the Man and the Symbol. Second edition. Winnipeg, “Prosvita” Society in Kenora, Ont., 1961, “Slavistica” No. 41 Editor J. B. Rudnyčkyj. 24 p. illustrated.

Solovey, Dmytro. Russian Bolshevik Colonialism in the Non-Russian Republics of the USSR. Munich, 1961. Taken from Numbers 7, 8, 9, of “Problems of the Peoples of the USSR,” 21 p.

Luznycky, Gregory. Ukrainian Literature within the Framework of World Literature. A short Outline of Ukrainian Literature from Renaissance to Romanticism. “America,” Philadelphia, 1961, 80 p.

Олександри Черненко

ПОЕМА НА 18 ПІСЕНЬ П. 3.

Л ю д и н а

появилася в минулому році в нашому видавництві і продається по ОДНОМУ ДОЛЯРУ. — Замовляйте для своїх бібліотек.

В-во „Київ“

Нові видання „Києва“

В нашому видавництві вийшла нова збірка поезій

ІГОРА ШАНКОВСЬКОГО

під заголовком

ДИСОНАНСИ

Хто любить поезії — замовляйте! — Ціна книжки \$2.00.
